

მეთაურის (უფროსის) სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა უმოქმედობისათვის საერთაშორისო სისხლის სამართალში

მეთაურთა (უფროსთა) სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა ხელქვეითების მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის სისხლის სამართლის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა. პოლიტიკური და სამხედრო ლიდერების უმოქმედობის კრიმინალიზაციისათვის სისხლის სამართალს ეფექტიანი ცნება სჭირდება. სტატიის ავტორი ანალიზებს საერთაშორისო სისხლის სამართლის მიერ შექმნილ მეთაურის პასუხისმგებლობის (*superior (command) responsibility*) კონცეფციას, რომელიც მეთაურთა პირდაპირი განზრახვის გარეშე გამოწვეული უმოქმედობის დასჯადობის შესაძლებლობას იძლევა. მისი აზრით, იგი ავსებს იმ სივრცეს, რომელსაც ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სხვა კარგად აპრობირებული პასუხისმგებლობის სახეები ვერ უმკლავდება, ან „ლიად ტოვებს“.

საკვანძო სიტყვები: ინდივიდუალური პასუხისმგებლობა, მეთაურის უმოქმედობა, გულგრილობა, დაუდევრობა, რომის სტატუტი, საერთაშორისო სისხლის სამართალი.

I. შესავალი

სისხლის სამართლის ერთ-ერთი ამოცანა სამოქალაქო (პოლიტიკური) და სამხედრო მეთაურების „შეგნებული უმოქმედობის“ კრიმინალიზაციაა. ეს საკითხი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია XXI საუკუნეში – თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარება და მათი ეფექტიანი გამოყენება ხელს უწყობს როგორც დანაშაულთა გამოძიებას, ასევე მნიშვნელოვანი მტკიცებულებების განადგურებას. სისხლის სამართლისთვის სასარგებლო „მექანიზმი“ ხშირად მის სანინალმდეგოდ გამოიყენება და სისხლის სამართალს ობიექტურ (მატერიალურ) გარემოებებზე დაყრდნობით უნევს მოქმედება, სუბიექტური (მენტალური) გარემოებების ამსახველი მტკიცებულებების განადგურების გამო. პირდაპირი განზრახვით გამოწვეული უმოქმედობის მტკიცების შეუძლებლობისას სისხლის სამართლისთვის მთავარი პრობლემა „ობიექტურად არსებული უმოქმედობის“ დასჯადობაა.

მეთაურთა უმოქმედობის დასჯადობის საკითხზე საფუძვლიანად მუშაობს საერთაშორისო სისხლის სამართალი.¹ კერძოდ, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოების მიერ ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის დაფუძნებისას გამოიყენება მეთაურის პასუხისმგებლობის – *superior (command) responsibility* – კონცეფცია, რომელიც სისხლისსამართლებრივ

* თსუ-ის იურიდიული ფაკულტეტის ასისტენტი სისხლის სამართლის მიმართულებით.

¹ საერთაშორისო სისხლის სამართლის ცნებაზე იხ. *ტურავა მ.*, საერთაშორისო სისხლის სამართლის საფუძვლები, თბ., 2015, 1–16; იხ. ასევე: *Kreß C.*, *International Criminal Law*, Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Vol. V, Oxford University Press, Oxford, 2013, 717–732.

დევნას ახორციელებს მეთაურებზე, როგორც სამხედრო, ასევე სამოქალაქო პირებზე, საერთაშორისო დანაშაულების თავიდან აცილების განუხორციელებლობის, მათი არასათანადო კონტროლისა და ხელმძღვანელობისათვის. ეს კონცეფცია მხოლოდ მეთაურთა პირდაპირი განზრახვის გარეშე გამონვეული უმოქმედობის დასჯადობის შესაძლებლობას იძლევა.

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინა საერთაშორისო სისხლის სამართალს სჭირდება სწორედ პოლიტიკური და სამხედრო ლიდერების სისხლისსამართლებრივი დევნის უფრო მეტი ეფექტიანობისათვის.² კერძოდ, ფართომასშტაბიანი და სისტემური დანაშაულებისას, როდესაც თანამდებობის პირი შეგნებულად იჩენს უმოქმედობას „კვალის არდატოვების“ მიზნით, რათა შემდეგში თავი იმართლოს, რომ არავითარი ბრალი არ მიუძღვის დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენაში. თუ მეთაურის უმოქმედობის პირდაპირი განზრახვა ვერ მტკიცდება ამსრულებლობის (უფრო არაპირდაპირი ამსრულებლობის) კონცეფციით, „ობიექტურად არსებული უმოქმედობის“ დასჯადობას მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინა ახდენს.

მეთაურის ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის კონცეფციის როლი, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს (შემდგომში – ICC) ბოლო პრეცედენტების მიხედვით, უფრო მეტად იზრდება, რომის სტატუტის 30-ე მუხლში³ პირდაპირი განზრახვის მკაცრი სტანდარტის დამკვიდრების გამო.⁴ კერძოდ, პირდაპირი განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულის

² შეად. *Olasolo H.*, *The Criminal Responsibility of Senior Political and Military Leaders as Principals to International Crimes*, Hart, Oxford and Portland, Oregon, 2009, 82–109.

³ იხ. *რომის სტატუტის 30-ე მუხლი*:

„1. თუ სხვაგვარად არ არის გათვალისწინებული, პირს ეკისრება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა და დაისჯება სასამართლოს იურისდიქციაში შემავალი დანაშაულისთვის მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ობიექტური მხარისათვის დამახასიათებელი ნიშნებით იგი ჩადენილი იყო განზრახ და შეგნებულად.

2. ამ მუხლის მიზნებისთვის პირს აქვს განზრახვა:

(a) ქმედების მიმართ, თუ იგი აპირებს ამ ქმედების ჩადენას;

(b) შედეგის მიმართ, თუ იგი აპირებს გამოიწვიოს ეს შედეგი ან გაცნობიერებული აქვს, რომ იგი დადგება მოვლენების ჩვეულებრივი განვითარების შემთხვევაში.

3. შეგნებულად ნიშნავს იმის გაცნობიერებას, რომ გარემოება არსებობს ან შედეგი დადგება მოვლენების ჩვეულებრივი განვითარების შემთხვევაში. „ცოდნა“ და „შეგნება“ უნდა განიმარტოს შესაბამისად.“

⁴ ICC-ის მიმდინარე პრეცედენტული სამართალი *რომის სტატუტის 30-ე მუხლის* მენტალურ ელემენტში განიხილავს მხოლოდ პირდაპირ განზრახვას – პირველი ხარისხის პირდაპირ განზრახვასა (*dolus directus in the first degree*, 30(2)(b)-ე მუხლის პირველი ალტერნატივა) და მეორე ხარისხის პირდაპირ განზრახვას (*dolus directus in the second degree*, 30(2)(b)-ე მუხლის მეორე ალტერნატივა).

თავიდან, ICC-ის წინასასამართლო პალატამ *ლუბანგას (Prosecutor v. Lubanga)* საქმეზე სცადა *რომის სტატუტის 30(2)(b)-ე მუხლში ევენტუალური განზრახვის (dolus eventualis)* ელემენტის წაკითხვა, კერძოდ, როდესაც ბრალდებულს შედეგის მიმართ გაცნობიერებული აქვს, რომ „იგი დადგება მოვლენების ჩვეულებრივი განვითარების შემთხვევაში“, – იხ. *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, Decision on the Confirmation of Charges (ICC-01/04-01/06), Pre-Trial Chamber I, 29 January 2007, § 349–365, – როგორი ინტერპრეტაციაც საფუძველს არ არის მოკლებული. შეად. *Jain N.*, *Perpetrators and Accessories in International Criminal Law, Individual Modes of Responsibility for Collective Crimes*, Hart, Oxford, 2014, 90. მოგვიანებით, წინასასამართლო პალატამ *ბემბას (Prosecutor v. Bemba)* საქმეზე შეცვალა ასეთი გაგება *ევენტუალური განზრახვის* მენტალური ელემენტის უარყოფით. სიტყვასიტყვითი ინტერპრეტაციით „შედეგი დადგებოდა“ (*consequence will result*), მისი აზრით, ნიშნავს *გარდაუვალ მოსალოდნელობას (inevitably expected)*. ამავე ინტერპრეტაციით თუ წავიკითხავდით წინადადების მეორე ნაწილს – „მოვლენების ჩვეულებრივი განვითარების შემთხვევაში“ (*in the ordinary course of events*), კერძოდ, „შედეგი დადგებოდა მოვლენების

შემთხვევაში, მეთაურის პასუხისმგებლობის ცნება სისხლისსამართლებრივი დევნის „ერთადერთ საშუალებად რჩება“.

ICC-ის მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის მატერიალურ და მენტალურ ელემენტებს, *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტულ სამართალზე დაყრდნობით, მოდიფიცირებულად აყალიბებს. თუ სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოების პრაქტიკიდან უკვე კარგად ნაცნობი *joint criminal enterprise*-ს (შემდგომში – *JCE*), თანაამსრულებლობის (*co-perpetration*), არაპირდაპირი ამსრულებლობისა (*indirect perpetration*) და არაპირდაპირი (თანა) ამსრულებლობის (*indirect co-perpetration*) პასუხისმგებლობის სახეების მიზანია, უმეტესწილად, მოქმედებითა და პირდაპირი განზრახვით ჩადენილი დანაშაულებისთვის ინდივიდთა სისხლის-სამართლებრივი დევნა, მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინა, პირდაპირი მნიშვნელობით, უმოქმედობითა და პირდაპირი განზრახვის გარეშე ჩადენილ დანაშაულებზე აწესებს დასჯადობას. შესაძლოა ითქვას, რომ იგი ავსებს პასუხისმგებლობის იმ სფეროს, რომელსაც ამსრულებლობა ვერ უმკლავდება, ან „ღიად ტოვებს“.

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინა სჯის მეთაურს საერთაშორისო დანაშაულის ჩადენისათვის – ერთი მხრივ, როდესაც იგი „მონაწილეობს“ შეგნებულად და ვერ ისჯება პასუხისმგებლობის სხვა ფორმით, ან, მეორე მხრივ, „მონაწილეობს“ შედარებით დაბალი მენტალური ელემენტით – ქართული სისხლის სამართლის ტერმინოლოგიით, არაპირდაპირი განზრახვით თუ არა, გაცნობიერებული თუ გაუცნობიერებელი გაუფრთხილებლობით.

სტატიის მიზანია, მეთაურის პასუხისმგებლობის უახლესი კონცეფციის გაანალიზება ICC-ის წესდების მიხედვით. კერძოდ, *რომის სტატუტის* 28-ე მუხლის, ICC-ის პრაქტიკის ანალიზისას მნიშვნელოვანია, ამსრულებლობისა და თანამონაწილეობისგან განსხვავებულ, კვალიფიკაციისათვის რა აუცილებელ მატერიალურ და მენტალურ ნიშნებს უნდა აკმაყოფილებდეს იგი. ICC-ის სასამართლო პრაქტიკაზე, კერძოდ, *ჟონ-პიერ ბემბა გომბოს* (*Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*) საქმეზე დაყრდნობითა და *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტულ სამართალთან პარალელების გავლებით, განსახილველია რა აუცილებელ ნიშნებს უნდა აკმაყოფილებდეს იგი და როგორია მისი სამართლებრივი შეფასება.

დასახული მიზნის მისაღწევად გამოსაკვლევია შემდეგი საკითხები: მეთაურის პასუხისმგებლობის ცნება (*command responsibility* თუ *superior responsibility*); მეთაურის პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი გარემოებები *ad hoc* ტრიბუნალებში; მეთაურის პასუხისმგებლობისთვის რო-

ჩვეულებრივი განვითარების შემთხვევაში“, ნათელია, რომ შედეგის დადგომის აუცილებელი სტანდარტი ახლოსაა უდავო მოსალოდნელობასთან. პალატამ ეს სტანდარტი განსაზღვრა როგორც *ვირტუალური უდავო მოსალოდნელობა* (*virtual certainty*), ან *პრაქტიკული უდავო მოსალოდნელობა* (*practical certainty*), რომ შედეგი იქნება სახეზე, მოულოდნელი და გაუთვალისწინებელი ჩარევის, „ინტერვენციის“ გამორიცხვით, რომელიც თავიდან აიცილებდა შედეგს. იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 362, 341–371. განზრახვის ასეთ ვიწრო ინტერპრეტაციას მხარი დაუჭირა ICC-ის სასამართლო პალატამ, *კატანგას* (*Prosecutor v. Katanga*) საქმეზე 2014 წლის განაჩენით. იხ. *Prosecutor v. Germain Katanga*, Judgment Pursuant to Article 74 of the Statute (ICC-01/04-01/07), Trial Chamber II, 7 March 2014, § 770–779. იგივე გააკეთა ICC-ის სააპელაციო პალატამ *ლუბანგას* (*Prosecutor v. Lubanga*) საქმეზეც, რითაც ამ ეტაპზე *ევენტუალური განზრახვის* მენტალური ელემენტი 30-ე მუხლის მიღმა დატოვა. იხ. *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, Judgment on the appeal of Mr Thomas Lubanga Dyilo against his conviction (ICC-01/04-01/06 A5), Appeals Chamber, 1 December 2014, § 441–452. *რომის სტატუტში* მენტალური ელემენტის შესახებ იხ. *Badar M., Porro S., Rethinking the Mental Elements in the Jurisprudence of the ICC*, კრებულში: *Stahn G.* (ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 649–668.

მის სტატუტით გათვალისწინებული მატერიალური ელემენტები, კერძოდ, სამხედრო და სამოქალაქო მეთაურების პასუხისმგებლობისათვის გათვალისწინებული საფუძვლები, ვინ შეიძლება იყოს სამხედრო, სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედი და სამოქალაქო მეთაური, რა განსხვავებაა მათ შორის, ეფექტიანი კონტროლის ცნება და მისი არსებობის ნიშნები, ჩადენილ დანაშაულსა და ხელქვეითებზე სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობას შორის მიზეზობრივი კავშირის მტკიცების მნიშვნელობა; მეთაურის პასუხისმგებლობის მენტალური ელემენტები, როგორებიცაა: ცოდნა, „უნდა სცოდნოდა“, დაუდევრობა (*negligence*), „ჰქონდა მიზეზი რომ სცოდნოდა“, ინფორმაციის შეგნებულად უგულვებელყოფა და გულგრილობა (*recklessness*);⁵ მეთაურის პრევენციული, რეპრესიული და საჭირო და გონივრული ზომების გატარების მოვალეობის სტანდარტები; დაბოლოს, ჩატარებული კვლევის საფუძველზე შესაჯამებელია მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფცია, კერძოდ, დანაშაულში ამსრულებლობისთვის გათვალისწინებულ სახეებთან კონკურენციისას რომელს უნდა მიენიჭოს უპირატესობა – *რომის სტატუტის* 28-ე თუ 25(3)(a)-ე მუხლს, რით განსხვავდება იგი ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სხვა სახეებისგან და დანაშაულში მონაწილეობის რომელ ფორმას მიეკუთვნება.

II. მეთაურის პასუხისმგებლობის ცნება

მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფცია საერთაშორისო ჩვეულებით სამართალში XX საუკუნეში, კერძოდ, მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ განვითარდა.⁶ დოქტრინა კარგად გამოიყენებოდა ყოფილი იუგოსლავიისა (შემდგომში – *ICTY*) და რუანდის (შემდგომში – *ICTR*) სისხლის სამართლის საერთაშორისო ტრიბუნალებში⁷ და დღესაც, *ICC*-ის მიმდინარე საქმიანობაში თავისი ადგილის დამკვიდრებას ცდილობს.

მეთაურის პასუხისმგებლობის (*superior (command) responsibility*) სახე, *JCE*-ს მსგავსად⁸,

⁵ *recklessness*-ის ქართული შესატყვისის შესახებ იხ. *ტურავა მ.*, დანაშაულის მოძღვრება, თბ., 2011, 289.

⁶ მეთაურის პასუხისმგებლობის განვითარების ისტორიული ექსკურსი იხ. *Meloni C.*, *Command Responsibility in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 33–76; იხ. ასევე: *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 3–20; *Arnold R.*, *Triffterer O.*, *Responsibility of Commanders and other Superiors (Article 28)*, კრებულში: *Triffterer O.* (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, 2nd ed., C.H.Beck.hart.Nomos., München, 2008, 799-იდან.

⁷ *ad hoc* ტრიბუნალებში მეთაურის პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებით იხ. *Sliedregt E.*, *Command Responsibility at the ICTY – Three Generations of Case-law and Still Ambiguity*, კრებულში: *Swart B.*, *Zahar A.*, *Suiter G.* (ed.), *The Legacy of the ICTY*, Oxford University Press, Oxford, 2011, 377–400; იხ. ასევე: *Boas G.*, *Bischoff J.*, *Reid N.*, *International Criminal Law Practitioner Library: Forms of Responsibility in International Criminal Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 174-იდან.

⁸ *JCE*-ს მთავარი კონცეფცია, რომელიც აერთიანებს მის ყველა წევრს, ეს არის თანაამსრულებელთა ერთიანი განზრახვა – დაჯგუფებაში მონაწილეობა საერთო მიზნის მისაღწევად. საერთო გეგმა გამოიხატება კონკრეტული ან/და აბსტრაქტული დანაშაულების ჩადენაში. *ICTY*-ს პრეცედენტულ სამართალში, კერძოდ, *ad hoc* ტრიბუნალის პირველსავე ეტაპზე – *ტადიჩის (Prosecutor v. Dusko Tadic)* საქმეზე, *JCE*-ს შექმნის „მთავარი წინაპირობა“ იყო ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სტატუტისეული ცნების „უუნარობა“ და ზედმეტად აბსტრაქტული შინაარსი. *ICTY*-ს წესდების მე-7(1) მუხლი სტატუტის გამომყენებელს კონკრეტული პრინციპების, დოგმატიკის დონეზე ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის დაფუძნების კონკრეტულ გზას არ სთავაზობდა. შესაბამისად, აქცენტი მთლიანად გადატანილი იყო პრეცედენტულ სამართალზე, ამ „უუნარობისა“ და

საერთაშორისო სისხლის სამართლის მიერ „ორიგინალურად“ შექმნილი კონცეფციაა, რომლის „ნიმუში“ ნაციონალურ სამართლებრივ სისტემაში არ მოიპოვება.⁹ იგი ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის *sui generis*, განცალკევებული სახეა. მიუხედავად იმისა, რომ *რომის სტატუტის* 25-ე მუხლში მითითებული პასუხისმგებლობის სახეებისგან დამოუკიდებლად 28-ე მუხლშია მოცემული,¹⁰ მეთაურის პასუხისმგებლობის ფორმა ორგანულად 25-ე მუხლის ნაწილია, მისი გაგრძელებაა.

მეთაურის ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის, როგორც სტატუტისეული, ასევე დოქტრინული კონცეფცია მარტივია. დოქტრინა სისხლისსამართლებრივ დევნას ახორციელებს სამხედრო და სამოქალაქო პირებზე პრევენციული, რეპრესიული და საჭირო და გონივრული ზომების გაუტარებლობის, არასათანადო კონტროლისა და ხელმძღვანელობისათვის, რა დროსაც გენოციდთან,¹¹ ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართულ და ომის დანაშაულებთან მიმართებით, ხშირად იკვეთება მეთაურთა გარკვეული სახის „შემხებლობა“ და „მდუმარე თანადგომა“, უმოქმედობა.¹²

სამხედრო და სამოქალაქო მეთაურთა საერთაშორისო დანაშაულების თავიდან აცილების განუხორციელებლობის, არასათანადო კონტროლისა და ხელმძღვანელობისათვის სისხლისსამართლებრივი დევნისას, ბრალდების აზრით, მეთაური ისჯება იმის გამო, რომ თავიდან არ აიცილა დანაშაულში თანამონაწილეობა (მაგ., დახმარება – *aiding and abetting*), ხელქვეითთა მონაწილეობა *JCE*-ში და სხვ.¹³

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის გასაანალიზებლად მნიშვნელოვანია *ჟონ-პიერ ბემბა გომბოს (Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo)* საქმე, რომელშიც *ICC* პირველად ახდენს *რომის სტატუტის* 28-ე მუხლის ინტერპრეტაციას. ამ საქმეზე დაყრდნობითა და *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტულ სამართალთან პარალელების გავლებით, საერთაშორისო სისხლის სამართალს, შეიძლება ითქვას, ახალ მოთხოვნებზე მორგებული მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფცია აქვს.

მეთაურის პასუხისმგებლობის ცნება იურიდიულ ლიტერატურაში ურთიერთშენაცვლებადი ტერმინებით გამოიყენება.

აბსტრაქტულობის გამოსასწორებლად. იხ. *Prosecutor v. Tadic*, Judgement (IT-94-1-A), Appeal Chamber, 15 July 1999, § 185–232; იხ. ასევე: *Cassese A., the Members of the Journal of International Criminal Justice*, Amicus Curiae Brief of Professor Antonio Cassese and Members of the Journal of International Criminal Justice on Joint Criminal Enterprise Doctrine, *Criminal Law Forum*, Vol. XX, 2009, 289–330.

⁹ შეად. *Werle G., Jessberger F.*, Principles of International Criminal Law, 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, 2014, 221; *Ambos K.*, Treatise on International Criminal Law, Foundations and General Part, Vol. I, Oxford University Press, Oxford, 2013, 206.

¹⁰ შეად. *Schabas W.*, The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, Oxford University Press, Oxford, 2010, 457.

¹¹ გენოციდის დანაშაულთან დაკავშირებით მეთაურის პასუხისმგებლობაზე იხ. *Zahar A.*, Command Responsibility of Civilian Superiors for Genocide, *Leiden Journal of International Law*, Vol. XIV, 2001, 591–616.

¹² იხ. *Arnold R., Triffterer O.*, Responsibility of Commanders and other Superiors (Article 28), კრებულში: *Triffterer O.* (ed.), Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, 2nd ed., C.H.Beck.hart. Nomos., München, 2008, 798.

¹³ შეად. *O’Keefe R.*, International Criminal Law, Oxford University Press, Oxford, 2015, 201–202.

III. მეთაურის პასუხისმგებლობა – *command responsibility* თუ *superior responsibility*?

საერთაშორისო სისხლის სამართალში მეთაურის პასუხისმგებლობის ორი სახელწოდება არსებობს – *command responsibility* და *superior responsibility*. დოქტრინა თავდაპირველად მიმართული იყო მხოლოდ სამხედრო მეთაურებზე სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასასაბუთებლად და *command responsibility* სახელწოდებაც აქედან მომდინარეობს. შემდგომში მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფციამ თავის თავში მოიცვა არასამხედრო, სამოქალაქო პირებიც, რის შემდეგაც იგი, ასევე, როგორც *superior responsibility* ისე მოიხსენიება.¹⁴ საერთაშორისო სისხლის სამართლის ლიტერატურაში ორივე სახელწოდება დღესდღეობით, ურთიერთშენაცვლებად ტერმინებად გამოიყენება.¹⁵ რომის სტატუტი მეთაურის პასუხისმგებლობას 28-ე მუხლში, მისი შინაარსიდან გამომდინარე, რომელსაც ქვემოთ გავანალიზებთ, *superior responsibility*-დ მოიხსენიებს.

მეთაურის პასუხისმგებლობის მოდიფიცირებული ცნების საფუძვლები, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტული სამართლიდან მოდის.

IV. მეთაურის პასუხისმგებლობა *ad hoc* ტრიბუნალებში

ნაშრომის მიზნიდან გამომდინარე, რომელიც *რომის სტატუტის* მიხედვით მეთაურის პასუხისმგებლობის მოდიფიცირებული ცნების გაანალიზებაა, აღსანიშნავია ის მოთხოვნები, რომლებსაც *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტული სამართალი უყენებდა მეთაურს მოქმედების შეუსრულებლობისათვის.¹⁶

მეთაურის პასუხისმგებლობისათვის *ad hoc* ტრიბუნალებმა რამდენიმე აუცილებელი პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი მოთხოვნა წამოაყენეს. ესენია:

- მეთაურსა და ხელქვეითს შორის „ურთიერთობის“ (სუბორდინაციის) არსებობა;
- მეთაურის მხრიდან თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში საჭირო და გონივრული ზომების გაუტარებლობა, რათა თავიდან აეცილებინა მისი ხელქვეითის მხრიდან დანაშაულთა ჩადენა და განეხორციელებინა სადამსჯელო ღონისძიებები;
- მეთაურის ცოდნა, ან „მიზეზი იმის ცოდნისა“,¹⁷ რომ ჩადენილია დანაშაული, ან განზრახული იყო მისი ჩადენა.¹⁸

¹⁴ *command responsibility* და *superior responsibility* ტერმინებთან დაკავშირებით იხ. Weigend T., Superior Responsibility: Complicity, Omission or Over-Extension of the Criminal Law?, კრებულში: Burchard C., Triffterer O., Vogel J. (ed.), The Review Conference and the Future of the International Criminal Court, Kluwer Law International, The Hague, 2010, 67; იხ. ასევე: Meloni C., Command Responsibility in International Criminal Law, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 1–5.

¹⁵ იხ. Sliedregt E., Article 28 of the ICC Statute: Mode of Liability and/or Separate Offence? New Criminal Law Review, Vol. XII, 2009, 420, სქოლიო 1.

¹⁶ *ad hoc* ტრიბუნალებში მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის შესახებ იხ. დვალაძე ი., გაერთიანებული დანაშაულებრივი ორგანიზაცია (JOINT CRIMINAL ENTERPRISE) საერთაშორისო სისხლის სამართალში, კრებულში: ნაჭყებია ვ. (რედ.), ორგანიზებული დანაშაულის თანამედროვე გამოვლინებების კრიმინალიზაციისა და სამართალშეფარდების პრობლემები ქართულ სისხლის სამართალში, თბ., 119–123.

¹⁷ იკვეთება *mens rea*-ს ორი აუცილებელი მოთხოვნა: *იცოდა* და *ჰქონდა მიზეზი, რომ სცოდნოდა*. ეს ელემენტები ნაშრომში უფრო დანვრილებით ქვემოთ იქნება განხილული.

¹⁸ იხ. *Prosecutor v. Boskoski/Tarculovski*, Judgment (ICTY-IT-04-82-T), Trial Chamber II, 10 July 2008, § 406;

ასევე, განისაზღვრა მეოთხე აუცილებელი ელემენტი, რომელიც, თავისთავად, მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის შინაარსიდან გამომდინარე აღმოცენდა – საერთაშორისო დანაშაულების ჩადენა უნდა მოხდეს ბრალდებულის ხელქვეითის მიერ.¹⁹

რომის სტატუტის 28-ე მუხლი ოთხივე ელემენტს მოდიფიცირებულად ავრცობს.

V. მეთაურის პასუხისმგებლობის რომის სტატუტისეული ცნება

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინა რომის სტატუტის 28-ე მუხლით შემდეგნაირად არის განსაზღვრული:

„სასამართლოს იურისდიქციაში შემავალი დანაშაულისათვის ამ წესდებით გათვალისწინებული სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საფუძვლების დამატებით:

a) სამხედრო მეთაურს ან სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედ პირს ეკისრება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა სასამართლოს იურისდიქციაში შემავალი დანაშაულისთვის, რომელიც ჩაიდინეს მის ეფექტიან ხელმძღვანელობას და კონტროლს დაქვემდებარებულმა ძალებმა, ანდა, ცალკეულ შემთხვევაში, ჩაიდინეს მისი ეფექტიანი ძალაუფლებისა და კონტროლის პირობებში იმის შედეგად, რომ ეს პირი აღნიშნულ ძალებს არ უწევდა სათანადო კონტროლს, თუ:

(i) სამხედრო მეთაურმა ან პირმა, იმ დროისათვის არსებული გარემოებებიდან გამომდინარე, იცოდა ან უნდა სცოდნოდა, რომ ეს ძალები ჩადიდნენ ან განზრახული ჰქონდათ ამ დანაშაულთა ჩადენა;

(ii) სამხედრო მეთაურმა ან პირმა არ მოახერხა მიეღო ყველა საჭირო და გონივრული ზომა თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში, რათა თავიდან აეცილებინა ან აღეკვეთა დანაშაულთა ჩადენა ან გადაეცა აღნიშნული საკითხი კომპეტენტური ორგანოებისთვის გამოძიების წარმოებისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის განსახორციელებლად.

b) უფროსისა და ხელქვეითის იმ ურთიერთობასთან მიმართებით, რომელიც არ არის გათვალისწინებული (a) პუნქტით, უფროსს ეკისრება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა სასამართლოს იურისდიქციაში შემავალი დანაშაულისთვის, რომელიც ჩაიდინეს მისი ეფექტიანი ძალაუფლების ან კონტროლის ქვეშ, იმის შედეგად, რომ ეს პირი აღნიშნულ ხელქვეითებს არ უწევდა სათანადო კონტროლს, თუ:

(i) უფროსმა იცოდა ან შეგნებულად უგულვებელყოფდა ინფორმაციას, რომელიც აშკარად მიუთითებდა, რომ ხელქვეითნი ჩადიდნენ ან განზრახული ჰქონდათ ასეთ დანაშაულთა ჩადენა;

(ii) დანაშაული მოიცავდა საქმიანობას, რომელიც ექვემდებარება უფროსის ეფექტიან პასუხისმგებლობას და კონტროლს; და

Prosecutor v. Halilovic, Judgment (ICTY-IT-01-48-T), Trial Chamber I, 16 November 2005, § 56; *Prosecutor v. Limaj and others*, Judgement (ICTY-IT-03-66-T), Trial Chamber II, 30 November 2005, § 520; *Prosecutor v. Kajelijeli*, Judgment (ICTR-98-44A-T), Trial Chamber II, 1 December 2003, § 772; *Prosecutor v. Aleksovski*, Judgment (ICTY-IT-95-14/1-T), Trial Chamber, 25 June 1999, § 69; *Prosecutor v. Delalic and others*, Judgment (ICTY-IT-96-21-T), Trial Chamber, 16 November 1998, § 346.

¹⁹ ეს დამატებითი მეოთხე ელემენტი განისაზღვრა ICTY-ს მხრიდან *ორიხის (Prosecutor v. Oric)* საქმეზე. იხ. *Prosecutor v. Oric*, Judgment (ICTY-IT-03-68-T), Trial Chamber II, 30 June 2006, § 294, 295–306.

(iii) უფროსმა არ მოახერხა მიეღო ყველა საჭირო და გონივრული ზომა თავისი უფლება- მოსილების ფარგლებში, რომ თავიდან აეცილებინა ან აღეკვეთა დანაშაულთა ჩადენა ან გადაეცა აღნიშნული საკითხი კომპეტენტური ორგანოებისთვის გამოძიების წარმოებისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის განსახორციელებლად.“

ამ მუხლის შინაარსი და სტრუქტურა, ცოტა არ იყოს, რთულად გასაგები²⁰ და კომპლექსურია,²¹ რაც, რომის სტატუტის შექმნის ისტორიიდან გამომდინარე, სულაც არ არის გასაკვირი. 28-ე მუხლი, ისევე, როგორც მთლიანად სტატუტი, სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემის წარმომადგენელ იურისტებს შორის გამართული რთული მოლაპარაკებების შედეგია, რის გამოც უნოდებენ მას, განსხვავებული შეხედულებისას სასურველი დეფინიციის მისაღებად, კომპრომისის ილუსტრაციის კარგ მაგალითს.²²

1. მეთაურის პასუხისმგებლობის მატერიალური ელემენტები

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი მატერიალური ელემენტების დასადგენად ჯერ უნდა განისაზღვროს, ვინ შეიძლება იყოს *სამხედრო მეთაური* ან *სამოქალაქო მეთაური* და რა იგულისხმება *ეფექტიანი კონტროლის* ცნებაში, მათ შორის, დაქვემდებარებული ძალების მიმართ *ეფექტიანი ხელმძღვანელობის* და *კონტროლის*, ან *ეფექტიანი ძალაუფლებისა* და *კონტროლის* არსებობაში, რამდენად აუცილებელია მიზეზობრივი კავშირის დადგენა ჩადენილ დანაშაულსა და ხელქვეითზე *სათანადო კონტროლის* განუხორციელებლობას შორის? ყველა ეს ელემენტი მნიშვნელოვანია სხვადასხვა კონტექსტში, იმის მიხედვით, უმოქმედობას იჩენს *სამხედრო მეთაური* თუ *სამოქალაქო მეთაური* მეთაურის პასუხისმგებლობის მთავარი მაკვალიფიცირებელი მატერიალური ელემენტის – უმოქმედობის წარმოსაჩენად.

1.1. სამხედრო და სამოქალაქო მეთაურების პასუხისმგებლობისათვის გათვალისწინებული საფუძვლები

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის სპეციალური სუბიექტი, ვისაც შეიძლება საერთაშორისო სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისროს, *რომის სტატუტის* 28-ე მუხლის მიხედვით, არის *სამხედრო მეთაური (military commander-superior)*, *სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედი პირი (person effectively acting as a military commander)* და *სამოქალაქო მეთაური (civilian superior)*. განსახილველია თითოეული მათგანი.

1.1.1. სამხედრო მეთაური

ICC-ის წინასასამართლო პალატამ *ბემბას (Prosecutor v. Bemba)* საქმეზე განმარტა, რომ *სამხედრო მეთაური (military commander-superior)* არის პირი, რომელიც ფორმალურად თუ

²⁰ შეად. Weigend T., Superior Responsibility: Complicity, Omission or Over-Extension of the Criminal Law?, კრებულში: Burchard C., Triffterer O., Vogel J. (ed.), The Review Conference and the Future of the International Criminal Court, Kluwer Law International, The Hague, 2010, 71.

²¹ შეად. Sliedregt E., Individual Criminal Responsibility in International Law, Oxford University Press, Oxford, 2012, 199.

²² შეად. Mettraux G., The Law of Command Responsibility, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 23.

კანონიერად ასრულებს სამხედრო მეთაურის ფუნქციებს, ე.წ. *de jure* მეთაური, მიუხედავად მისი თანამდებობრივი რანგისა. აქ შეიძლება მოიაზრებოდეს ისეთი მეთაური, რომელსაც, ერთი მხრივ, უკავია მაღალი თანამდებობა სამხედრო ძალებში და ექვემდებარება დიდი სამხედრო დანაყოფი და, მეორე მხრივ, ისეთი, რომელსაც არ უკავია მაღალი თანამდებობა და ექვემდებარება რამდენიმე ჯარისკაცი.²³ სამხედრო მეთაურში მოიაზრება, ასევე, ისეთი უფროსი, რომელიც „ექსკლუზიურად არ ახორციელებს მეთაურის ფუნქციებს“. ეს არის ისეთი შემთხვევა, როდესაც სახელმწიფოს მეთაური არის ქვეყნის სამხედრო ძალების მთავარსარდალი (*de jure* მეთაური) და, მიუხედავად ამისა, არ ასრულებს „ექსკლუზიურად“ მასზე დაკისრებულ სამხედრო ვალდებულებას (ე.წ. *quasi de facto* მეთაური). ამ შემთხვევაში იგი იქნება პასუხისმგებელი ხელქვეითების მიერ ჩადენილი ქმედებისათვის.²⁴

ICC-ის მიმდინარე პრაქტიკაში, ბემბას (*Prosecutor v. Bemba*) გარდა, საინტერესოა კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სიტუაციის ნტაგანდას (*Prosecutor v. Ntaganda*) საქმე, რომლის ბრალდებები მოიცავს მისი ხელქვეითების მიერ ჩადენილი დანაშაულებისთვისაც პასუხისმგებლობას, სამხედრო მეთაურის (28(a)-ე მუხ.) პასუხისმგებლობაზე მითითებით.²⁵

1.1.2. სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედი პირი

სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედ პირში (*person effectively acting as a military commander*) იგულისხმება ის „მეთაური“, რომელიც „არ არის განწესებული კანონით“,²⁶ შესაბამისად, რომელსაც არ აკისრია ვალდებულება, შეასრულოს „სამხედრო მეთაურის ფუნქცია“,²⁷ ან „უკანონოდ არის კანონით განწესებული“.²⁸ იგი ახორციელებს ქმედებას *de facto*, ჯგუფზე ეფექტიანი კონტროლის განსახორციელებლად.²⁹

სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედი, იგივე „სამხედრო მეთაურების მსგავსი“ (*military-like commanders*) პირების³⁰ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისას უნდა დამტკიცდეს, რომ მათ შეეძლოთ ეფექტიანი ხელმძღვანელობისა და კონტროლის, ან ეფექტიანი ძალაუფლებისა და კონტროლის განხორციელება დაქვემდებარებული ძალების მიმართ.³¹

²³ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 408.

²⁴ იხ. იქვე, სქოლიო 522.

²⁵ იხ. *Prosecutor v. Ntaganda*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/04-02/06), Pre-Trial Chamber II, 9 June 2014, § 164–175.

²⁶ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 409.

²⁷ შეად. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 459.

²⁸ იხ. *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 28.

²⁹ აქ ICC-ის სასამართლო პალატას ჟონ-პიერ ბემბა გომბოს (*Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*) საქმეზე, მაგალითისათვის, მოჰყავს მეთაურები, რომლებსაც აქვთ ძალაუფლება, განახორციელონ კონტროლი სახელმწიფოს დაქვემდებარებაში არსებულ სამხედრო ძალებზე (პოლიციაზე). იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 410.

³⁰ იხ. იქვე.

³¹ იხ. *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 28.

1.1.3. სამოქალაქო მეთაური. განსხვავება სამხედრო და სამოქალაქო მეთაურებს შორის

სამოქალაქო მეთაური (*civilian superior*) რომის სტატუტის 28(b)-ე მუხლის მიხედვით, არის პირი, რომელიც არ აკმაყოფილებს 28(a)-ე მუხლის მოთხოვნებს, რაც გულისხმობს იმას, რომ 28-ე მუხლის (b) პუნქტი (a) პუნქტით გათვალისწინებული მეთაურის ცნების „სუბსიდიური ელემენტი“.³²

ორი არსებითი განმასხვავებელი ნიშანი სამხედრო მეთაურსა და სამოქალაქო მეთაურს შორის – ეს არის სხვადასხვა მენტალური ელემენტი და 28(b)-ე მუხლის დამატებითი (ii) ქვეპუნქტი.³³

რომის სტატუტის 28-ე მუხლი საერთო აუცილებელ მოთხოვნად ორივე მეთაურის მიმართ ეფექტიანი ძალაუფლებისა და კონტროლის (*effective authority and control*) არსებობას ასახელებს. თუმცა, 28(b)-ე მუხლის დამატებითი (ii) ქვეპუნქტის მიხედვით, დანაშაული უნდა მოიცავდეს ისეთ საქმიანობას, „რომელიც ექვემდებარება უფროსის ეფექტიან პასუხისმგებლობასა და კონტროლს“. ამ უკანასკნელი ელემენტის – ეფექტიანი პასუხისმგებლობისა და კონტროლის (*effective responsibility and control*) მტკიცება, ცოტა არ იყოს, პრობლემურია, მით უფრო, რომ *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტული სამართალიც არანაირ დათქმას აღნიშნულ საკითხზე არ შეიცავს.³⁴ ასეთ დათქმას არც 28(a)-ე მუხლი შეიცავს.

ასევე, ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა, თუ როგორ იქნება არასამხედრო კონტექსტში დამტკიცებული მეთაურსა და ხელქვეითს შორის არსებული ურთიერთობა, ეფექტიანი კონტროლის მოთხოვნის სამოქალაქო კონტექსტში მტკიცების სირთულიდან გამომდინარე.³⁵

ეს ორივე შემთხვევა, ინდივიდუალური საქმიდან, სამოქალაქო მეთაურის სტატუსიდან, თანამდებობიდან გამომდინარე უნდა შეფასდეს.

რომის სტატუტის 28-ე მუხლში მითითებული მეთაურები, მარტივად რომ აღვნიშნოთ, შეიძლება იყვნენ პოლიტიკური ლიდერები, სახელმწიფოს მეთაურები, მთავრობის წევრები ან სხვა ოფიციალური პირები, ასევე, სამოქალაქო პირები კერძო სექტორში, ბიზნესში, რომლებსაც უკავიათ მაღალი ადგილები და ფლობენ ძალაუფლებასა და კონტროლს იმ სიტუაციაზე, სადაც საერთაშორისო სისხლის სამართლის ფარგლებში დაცული სამართლებრივი სიკეთე საფრთხის ქვეშ დგას.³⁶

ამ მხრივ, ყურადსაღებია ICTR-ს მიერ განხილული ნაჰიმანას და სხვების (*Prosecutor v. Nahimana and others*) საქმე. ნაჰიმანა იყო ისტორიის პროფესორი და რუანდის საინფორმაციო ოფისის – ORINFOR – დირექტორი. ნაჰიმანა და სხვა ბრალდებულები, სხვა ბრალდებებთან ერთად, გასამართლდნენ მეთაურის პასუხისმგებლობის სახეზე მითითებით, გენოციდისა და ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების ჩადენისათვის. კერძოდ, ნაჰიმანა იყო

³² შეად. *Meloni C.*, *Command Responsibility in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 144.

³³ შეად. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 460. პირველი განმასხვავებელი ნიშანი დანვრილებით ქვემოთ იქნება განხილული.

³⁴ შეად. იქვე.

³⁵ შეად. *Meloni C.*, *Command Responsibility in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 159.

³⁶ იხ. იქვე, 160.

კერძო რადიოს პერსონალის მეთაური, რომელმაც არ მოახდინა დანაშაულებრივი გამოსვლების პრევენცია და აღკვეთა.³⁷

შეიძლება ითქვას, 28(b)-ე მუხლი იწყებს მოქმედებას მაშინ, როდესაც კონკრეტული შემთხვევა 28(a)-ე მუხლის მოთხოვნებს არ აკმაყოფილებს. იმ შემთხვევაში, თუ *სამოქალაქო მეთაურისთვის რომის სტატუტით* ნაყენებული მოთხოვნა ვერ დამტკიცდება, არ არის გამორიცხული, იგი დანაშაულში თანამონაწილეობისთვისაც დაისაჯოს.

განსახილველია *ეფექტიანი კონტროლის* ელემენტი, რომლის მტკიცებაც მეთაურის პასუხისმგებლობის აუცილებელი პირობაა.

1.2. ეფექტიანი ხელმძღვანელობისა და ძალაუფლების არსებობა დაქვემდებარებული ძალების მიმართ

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინით, ყველა მეთაური არ არის პასუხისმგებელი უმოქმედობისთვის, დანაშაულის პრევენციული ზომების განუხორციელებლობისათვის, არამედ, მხოლოდ ის მეთაურია, რომელსაც ეკავა სპეციალური პოზიცია *რომის სტატუტით* დაცული სამართლებრივი სიკეთეების დასაცავად.³⁸

რომის სტატუტის 28-ე მუხლი ითხოვს, რომ სამხედრო ძალები უნდა იყვნენ *de jure* სამხედრო მეთაურების ეფექტიანი ხელმძღვანელობისა და კონტროლის (*effective command and control*), ხოლო *de facto* სამხედრო მეთაურები ან არასამხედრო მეთაურები ეფექტიანი ძალაუფლებისა და კონტროლის (*effective authority and control*) ქვეშ.³⁹

ICC-ის წინასასამართლო პალატამ *ბემბას (Prosecutor v. Bemba)* საქმეზე გარკვევით აღნიშნა, რომ ეფექტიან ხელმძღვანელობასა და ეფექტიან ძალაუფლებას შორის არ არსებობს არსებითი, სუბსტანციური განსხვავება.⁴⁰ პალატის აზრით, ხელმძღვანელობა ნიშნავს გავლენას, განსაკუთრებით სამხედრო ძალებს შორის და ძალაუფლება ნიშნავს ბრძანების გაცემის შესაძლებლობას, უფლებამოსილებას. მაგრამ მუხლის შინაარსში არსებული „ან“ კონსტრუქცია პალატას აიძულებს, მიუხედავად საერთო შინაარსისა, ეფექტიან ხელმძღვანელობასა და ეფექტიან ძალაუფლებას შორის გააკეთოს განმასხვავებელი ინტერპრეტაცია.⁴¹

განსახილველია ამ დებულებათა შინაარსი, რომის სტატუტის 28-ე მუხლის სტრუქტურრიდან გამომდინარე.

³⁷ იხ. Higgins G., Evans J., Nahimana and others, კრებულში: Cassese A. (ed.), The Oxford Companion to International Justice, Oxford University Press, Oxford, 2009, 833–839; იხ. ასევე: *Prosecutor v. Nahimana and others*, Judgment (ICTR-99-52-A), Appeal Chamber, 28 November 2007.

³⁸ შეად. Kiss A., Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute, კრებულში: Stahn G. (ed.), The Law and Practice of the International Criminal Court, Oxford University Press, Oxford, 2015, 612.

³⁹ იხ. Schabas W., The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, Oxford University Press, Oxford, 2010, 460.

⁴⁰ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 412.

⁴¹ იხ. იქვე, § 413.

1.3. ეფექტიანი კონტროლი

მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფციაში ზემოთ აღნიშნული მატერიალური ელემენტებიდან გამოსაყოფია ეფექტიანი კონტროლის (*effective control*) ცნება. ეს არის ბრალდების მხარის მტკიცების მთავარი ელემენტი – თუ რამდენად ჰქონდა მეთაურს ეფექტიანი კონტროლის შესაძლებლობა დაქვემდებარებული ხელქვეითების მიმართ. სასამართლო ეფექტიან კონტროლს განსაზღვრავს მეთაურსა და მის ხელქვეითს შორის არსებულ როგორც *de jure*, ისე *de facto* იერარქიულ ურთიერთობას.⁴²

ეფექტიანი კონტროლი უნდა განიმარტოს, როგორც დანაშაულის ჩადენის თავიდან აცილებისა და სადამსჯელო ღონისძიებების განხორციელების მატერიალური შესაძლებლობა, ან ძალაუფლება.⁴³ 28-ე მუხლის კონტექსტით, ეფექტიანი კონტროლი „დანაშაულის ჩადენის თავიდან აცილებისა“ და „სადამსჯელო ღონისძიებების გატარების“ გარდა, ასევე ეხება „კომპეტენტური ორგანოებისათვის საქმის გადაცემის შესაძლებლობას“.⁴⁴ თუმცა, ზემოთ აღნიშნული არ ნიშნავს იმას, რომ ნებისმიერი დაბალი სახის კონტროლი, თუნდაც ის შემდეგში არსებითად გადაიქცეს, მიენეროს აღნიშნულ სიტუაციას.⁴⁵

მნიშვნელოვანია, ICC-ის მიერ მეთაურის პასუხისმგებლობისთვის აუცილებელი ეფექტიანი კონტროლის არსებობის ნიშნები როდის არის დამაკმაყოფილებელი. ესენია: პირის თანამდებობრივი მდგომარეობა; მისი ძალაუფლება, რომელიც გამოიხატება ბრძანების გაცემით; თანხმობის ბრძანებით უზრუნველყოფის შესაძლებლობა; მისი თანამდებობა სამხედრო სტრუქტურაში და დაკისრებული ამოცანები; მასზე დაქვემდებარებულ ძალებზე სამხედრო მოქმედებებში მონაწილეობის მიღების ბრძანების გაცემის შესაძლებლობა; დანაყოფების ხელახალი დამორჩილების, ან ბრძანების სტრუქტურაში ცვლილებების შეტანის შესაძლებლობა; დანიშნულების, გადაყვანის, გათავისუფლების ან დისციპლინის დამყარების ძალაუფლება; საომარ მოქმედებებზე სამხედრო ძალების გაგზავნისა და გამოყვანის ძალაუფლება.⁴⁶

ეფექტიანი კონტროლის არსებობის დამაკმაყოფილებელი რამდენიმე ნიშანი ჰგავს ამსრულებლობის პასუხისმგებლობის მოქმედების სფეროს, მაგრამ აქ მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ეფექტიანი კონტროლის ელემენტის არსებობა, არამედ ეფექტიანი კონტროლი კონტექსტში, პასუხისმგებლობის დამფუძნებელ სხვა გარემოებებთან ერთად.

შემდეგი მნიშვნელოვანი საკითხია, თუ რა ეტაპზე უნდა ჰქონდეს მეთაურს ეფექტიანი კონტროლის შესაძლებლობა ხელქვეითების მიმართ.

⁴² იხ. იქვე, § 414. პალატა ეფექტიანი კონტროლის განმარტებისას ეყრდნობა ICTR-ს გადაწყვეტილებებს: *Prosecutor v. Bagosora and others*, Judgment and Sentence (ICTR-98-41-T) Trial Chamber, 18 December 2008, § 2012; *Prosecutor v. Kajelijeli*, Judgment (ICTR-98-44A-A), Appeal Chamber, 23 May 2005, § 84; *Prosecutor v. Kajelijeli*, Judgment and Sentence (ICTR-98-44A-T), Trial Chamber, 1 December 2003, § 773.

⁴³ იხ. იქვე, § 415. პალატა ეყრდნობა ICTY-სა და ICTR-ს გადაწყვეტილებებს: *Prosecutor v. Bagilishema*, Judgment (ICTR-95-1A-A), Appeal Chamber, 3 July 2002, § 51; *Prosecutor v. Delalic and others*, Judgment (ICTY-96-21-A), Appeal Chamber, 20 February 2001, § 256; *Prosecutor v. Musema*, Judgment (ICTR-96-13-A), Appeal Chamber, 27 January 2000, § 135.

⁴⁴ იხ. იქვე. პალატა ეყრდნობა ICTY-ს გადაწყვეტილებებს: *Prosecutor v. Hadzihasanovic and Kubura*, Judgment (ICTY-IT-01-47-T), Trial Chamber, 15 March 2006, § 80, 795; *Prosecutor v. Kordic and Cerkez*, Judgment (ICTY-IT-95-14/2-T), Trial Chamber, 26 February 2001, § 412–413.

⁴⁵ შეად. იქვე.

⁴⁶ იხ. იქვე, § 417. პალატა ეყრდნობა ICTY-ს გადაწყვეტილებებს.

1.4. ეფექტიანი კონტროლი და დანაშაულებრივი ქმედება

ეფექტიანი კონტროლის არსებობის პერიოდს არსებითი მნიშვნელობა აქვს მეთაურის ინდივიდუალური პასუხისმგებლობისათვის. კერძოდ, მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის პრეცედენტული სამართლის მიხედვით მხოლოდ იმის ჩვენება, რომ პირს ჰქონდა ეფექტიანი კონტროლის შესაძლებლობა, არ არის საკმარისი, აღსრულებისთვის საჭირო დროის პერიოდის განსაზღვრის გარეშე.

თუ რა ეტაპზეა საჭირო ეფექტიანი კონტროლის არსებობა, სისხლის სამართლის საერთაშორისო იურისპრუდენცია ორ პოზიციას აღიარებს: პირველი – *ad hoc* ტრიბუნალების პოზიციაა, რომლის მიხედვითაც ეფექტიანი კონტროლი უნდა არსებობდეს დანაშაულის ჩადენის პროცესში;⁴⁷ მეორე – განსხვავებული პოზიცია, რომელიც არსებობდა ICTY-ს უმცირეს მოსამართლეებს შორის⁴⁸ და გაიზიარა სიერა-ლეონეს ჰიბრიდულმა ტრიბუნალმა (შემდგომში – SCSL).⁴⁹ კერძოდ, მეთაურს უნდა ჰქონდეს ეფექტიანი კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობა ამსრულებელზე იმ დროს, როცა მან გადაწყვიტა, არ ემოქმედა, უარი ეთქვა ძალაუფლების გამოყენებაზე დანაშაულის თავიდან ასაცილებლად, ან მასში მონაწილე პირთა დასასჯელად.⁵⁰

აღნიშნულის გათვალისწინებით, ICC, რომის სტატუტის 28(a)-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, მიიჩნევს, რომ ბრალდებულის მხრიდან ეფექტიანი კონტროლის განხორციელების შესაძლებლობა, სულ ცოტა, მაშინ უნდა არსებობდეს, როდესაც დანაშაული უნდა ჩადენილიყო (სანამ კონკრეტული დანაშაულები განხორციელდებოდა).⁵¹ აღნიშნული ნიშნავს იმას, რომ სავალდებულო არაა, ეფექტიანი კონტროლი არსებობდეს დანაშაულის ჩადენის დროს. ეს მოსაზრება წინასასამართლო პალატამ ბემბას (*Prosecutor v. Bemba*) საქმეზე გამოიტანა 28(a)-ე მუხლის შინაარსიდან – „სამხედრო მეთაურს ან სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედ პირს ეკისრება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა სასამართლოს იურისდიქციაში შემავალი დანაშაულისთვის, რომელიც ჩაიდინეს მის ეფექტიან ხელმძღვანელობას და კონტროლს დაქვემდებარებულმა ძალებმა, ანდა, ცალკეულ შემთხვევაში, ჩაიდინეს მისი ეფექტიანი ძალაუფლების და კონტროლის პირობებში, იმის შედეგად, რომ ეს პირი აღნიშნულ ძალებს არ უწევდა სათანადო კონტროლს“. აქ ხაზგასასმელია მისი ბოლო წინადადება – „იმის შედეგად, რომ ეს პირი აღნიშნულ ძალებს არ უწევდა სათანადო კონტროლს“. სასამართლოს აზრით, მუხლის შინაარსში – მეთაური „არ უწევდა სათანადო კონტროლს“ – მაჩვენებელია იმისა, რომ მეთაურს ჰქონდა უკვე კონტროლი, სანამ კონკრეტული დანაშაულები განხორციელდებოდა.⁵²

⁴⁷ იხ. იქვე, § 418. პალატა ეყრდნობა ICTY-სა და ICTR-ს გადაწყვეტილებებს: *Prosecutor v. Bagosora and others*, Judgment and Sentence (ICTR-98-41-T), Trial Chamber, 18 December 2008, § 2012; *Prosecutor v. Halilovic*, Judgment (ICTY-IT-01-48-A), Appeal Chamber, 16 October 2007, § 59.

⁴⁸ იხ. იქვე; დან. იხ. *Prosecutor v. Oric*, Judgment (ICTY-IT-03-68-A) Appeal Chamber, 3 July 2008, § 65–85.

⁴⁹ იხ. იქვე; დან. იხ. *Prosecutor v. Sesay and others*, Judgment (SCSL-04-15-T), Trial Chamber, 2 March 2009, § 299.

⁵⁰ იხ. იქვე, § 418.

⁵¹ იხ. იქვე, § 419.

⁵² იხ. იქვე; დან. იხ. *Kiss A.*, Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute, კრებულში: *Stahn G.* (ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 618–622.

1.5. მიზეზობრივი კავშირის არსებობა დანაშაულსა და ხელქვეითებზე სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობას შორის

რომის სტატუტის 28-ე მუხლის მიხედვით, მეთაური პასუხისმგებელი იქნება ჩადენილი დანაშაულისათვის, თუ „ეს იყო შედეგი“ მისი არასათანადო კონტროლისა ხელქვეითების მიმართ. ეს შეიძლება ჩაითვალოს, როგორც კაუზალობის ახლებური მოთხოვნა.⁵³

აღსანიშნავია, რომ *ad hoc* ტრიბუნალების ჩვეულებითი სამართალი მეთაურის პასუხისმგებლობაში, როგორც პასუხისმგებლობის *sui generis* ფორმაში, არ განსაზღვრავდა კაუზალობის ელემენტის მტკიცების აუცილებლობას.⁵⁴ შესაბამისად, პროკურორს არ უნდა ემტკიცებინა, რომ ხელქვეითების მიერ ჩადენილი დანაშაულები იყო სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობის შედეგი.⁵⁵

გამოსაყოფია სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობის (*exercise control properly*) კონტექსტი ეფექტიანი კონტროლის (*effective control*) ელემენტთან მიმართებით. ICC-ის აზრით, ეფექტიანი კონტროლის ელემენტი უნდა უსწრებდეს სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობის ელემენტს, ვინაიდან პირველის ჩვენების გარეშე შეუძლებელია მეორის არსებობა.⁵⁶ შესაბამისად, მეთაურის მხრიდან სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობა (*failure to exercise control properly*) 28(a)-ე მუხლის ფარგლებში შესაძლებელია მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დამტკიცდება ეფექტიანი კონტროლის არსებობა მისი ხელქვეითების მიმართ – 28(a)(ii)-ე მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევა.⁵⁷

დანაშაულსა და მეთაურის სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობას შორის მიზეზობრივი კავშირის აუცილებლობა პირდაპირ გამომდინარეობს მეთაურის პასუხისმგებლობის სტატუტისეული ცნებიდან, კერძოდ, 28(a)-ე მუხლის „იმის შედეგად“ (*as a result of*) კონსტრუქციიდან,⁵⁸ როგორც მუხლის შემადგენელი დამოუკიდებელი მატერიალური ელემენტი.⁵⁹

კაუზალობის მტკიცება არ ეხება რომის სტატუტის 28(a)(ii)-ე მუხლით განსაზღვრული სამივე აუცილებელი ვალდებულების შეუსრულებლობას, კერძოდ: დანაშაულის თავიდან აცილებას (*the duty to prevent crimes*), დანაშაულის აღკვეთასა (*the duty to repress crimes*) და კონკრეტული საკითხის კომპეტენტური ორგანოებისათვის გამოძიების წარმოებისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის განხორციელებისთვის გადაცემას (*the duty to submit the matter to the competent authorities for investigation and prosecution*). მიზეზობრივი კავშირის ელემენტის

⁵³ შეად. Cryer R., Prosecuting International Crimes, Selectivity and the International Criminal Law Regime, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 323; Mettraux G., The Law of Command Responsibility, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 33.

⁵⁴ იხ. Prosecutor v. Hadzihasanovic and others, Judgment (ICTY-IT-01-47-A), Appeal Chamber, 22 April 2008, § 39; Prosecutor v. Halilovic, Judgment (ICTY-IT-01-48-T), Trial Chamber, 16 November 2005, § 78.

⁵⁵ იხ. Schabas W., The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, Oxford University Press, Oxford, 2010, 461.

⁵⁶ იხ. Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 422.

⁵⁷ იხ. იქვე, § 421–422.

⁵⁸ იხ. იქვე, § 423.

⁵⁹ იხ. Triffterer O., Causality, a Separate Element of the Doctrine of Superior Responsibility as Expressed in Article 28 Rome Statute?, Leiden Journal of International Law, Vol. XV, 2002, 197–198.

მტკიცება შესაძლებელია მხოლოდ პირველ, დანაშაულის თავიდან აცილების, ელემენტთან მიმართებით, ვინაიდან დანარჩენი ორი ელემენტი ხორციელდება დანაშაულის ჩადენის პროცესში ან მის შემდეგ.⁶⁰ ამის მტკიცება, წინასასამართლო პალატის აზრით, ალოგიკურია.⁶¹

იმისთვის, რომ სამხედრო მეთაურს ან სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედ პირს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა დაეკისროს, პროკურატურის მხრიდან უნდა დამტკიცდეს, მისი დანაშაულის თავიდან აცილების ვალდებულების განუხორციელებლობამ გაზარდა თუ არა ხელქვეითების მხრიდან განსაზღვრული დანაშაულების ჩადენის რისკი,⁶² მისმა უმოქმედობამ გაზარდა თუ არა რისკის საშიშროება.⁶³

2. მეთაურის პასუხისმგებლობის მენტალური ელემენტები

უმოქმედობის მატერიალური ელემენტის შემდეგ მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის „ექსკლუზიური“ პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი გარემოება მისი მენტალური ელემენტია.

იმის ხაზგასმით, რომ ICC-ის წესდება არ აღიარებს ობიექტური პასუხისმგებლობის (*strict liability*) პრინციპს, ნებისმიერი დანაშაულისათვის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება დამოკიდებულია შესაბამისი პასუხისმგებლობის სახის მენტალურ ელემენტზე.⁶⁴ მეთაური პასუხს აგებს მისი ხელქვეითების მიერ ჩადენილი დანაშაულებისათვის მხოლოდ მაშინ, თუ:

ა) იცოდა (*knew*);

ბ) უნდა სცოდნოდა (*should have known*); ჰქონდა მიზეზი, რომ სცოდნოდა (*had reason to know*);

გ) შეგნებულად უგულებელყოფდა ინფორმაციას, რომელიც აშკარად მიუთითებდა, რომ ხელქვეითნი ჩადიდნენ ან განზრახული ჰქონდათ ასეთ დანაშაულთა ჩადენა (*consciously disregarded information which clearly indicated, that the subordinates were committing or about to commit such crimes*).

რომის სტატუტის 30-ე მუხლი ყველა დანაშაულის მიმართ განსაზღვრავს სუბიექტური მხარისსამაუცილებელმოთხოვნას: 1) „თუსხვაგვარადარარისგათვალისწინებული“ ელემენტი; 2) განზრახვა; და 3) შეგნებულობა.⁶⁵ სწორედ, „თუ სხვაგვარად არ არის გათვალისწინებული“

⁶⁰ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 424.

⁶¹ იხ. იქვე. განსხვავებული პოზიციის შესახებ იხ. *O'Keefe R.*, *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 205.

⁶² იხ. იქვე, § 426.

⁶³ იხ. იქვე, § 425. მიზეზობრივი კავშირის შესახებ იხ. *Kiss A.*, *Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute*, კრებულში: *Stahn G.* (ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 634–638.

⁶⁴ შეად. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 427.

⁶⁵ რომის სტატუტის 30-ე მუხლი იხ. მე-4 სქოლიოში.

ელემენტის⁶⁶ ფარგლებში უნდა განიმარტოს ქვემოთ განხილული მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის მენტალური ელემენტები, რომლებიც შინაარსობრივად განზრახვისა და შეგნებულობის ფარგლებში ვერ ჯდება. რომის სტატუტის 28-ე მუხლის მენტალური ელემენტის სტანდარტი უფრო დაბალია, ვიდრე ეს გათვალისწინებულია ზოგადი მიდგომით 30-ე მუხლისთვის (განზრახვა და შეგნებულობა).⁶⁷

2.1. ცოდნის ელემენტი

ცოდნის (*knew*) მენტალური ელემენტი სავალდებულოა როგორც *სამხედრო მეთაურის*, ასევე *სამოქალაქო მეთაურის* პასუხისმგებლობისთვის. მეთაურს უნდა ჰქონდეს სრული ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ მისი ხელქვეითები ჩადიან, ან განზრახული აქვთ სტატუტით გათვალისწინებული დანაშაულების ჩადენა და, მიუხედავად ამისა, არ უნდა მიიღოს საჭირო და გონივრული ზომები შედეგის თავიდან ასაცილებლად და აღსაკვეთად. როგორც ICC-ის, ისე *ad hoc* ტრიბუნალების პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, ცოდნის ელემენტი არ უნდა იყოს „სავარაუდო“,⁶⁸ არამედ იგი უნდა იყოს გამოტანილი პირდაპირი და დაწვრილებითი მტკიცებულებიდან, როგორებიცაა: უკანონო ქმედებათა მთელი რიგი, მათი ფარგლები, არის თუ არა ისინი ფართოდ გავრცელებული; დრო, რომლის განმავლობაშიც მოხდა აკრძალული ქმედებები; ჩართული სამხედრო ძალების სახე და რიცხვი; მეთაურის პოზიციის ფარგლები და „ბუნება“, მეთაურის ადგილსამყოფელი კონკრეტულ მომენტში და ქმედებათა გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა.⁶⁹

⁶⁶ თუ სხვაგვარად არ არის გათვალისწინებული ელემენტის შინაარსის მიხედვით, დანაშაულის ობიექტური ელემენტები, რომის სტატუტის 30(2)(3)-ე მუხლის მიხედვით, რომლებშიც ICC მოიაზრებს ქმედებას (*conduct*), შედეგს (*consequence*) და თანმდევ გარემოებას (*contextual elements*), ჩადენილია განზრახვითა და შეგნებულობით, თუ რომის სტატუტითა და დანაშაულის ელემენტებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული კონკრეტული დანაშაულისათვის. ამ ელემენტის ფარგლებში შეიძლება მოექცეს, ასევე გულგრილობისა (*recklessness*) და დაუდევრობის ფორმები. იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 353–354; იხ. ასევე: *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 474–475. თუ სხვაგვარად არ არის გათვალისწინებული ელემენტთან მიმართებით, იხ. *Werle G.*, *Jessberger F.*, *Unless Otherwise Provided: Article 30 of the ICC and the Mental Elements of Crimes under International Criminal Law*, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. V, 2005, 35–55. დანაშაულის ობიექტური (მატერიალური) და სუბიექტური (მენტალური) ელემენტების შესახებ იხ. *ტურავა მ.*, *საერთაშორისო სისხლის სამართლის საფუძვლები*, თბ., 2015, 163–171.

⁶⁷ შეად. *Werle G.*, *Jessberger F.*, *Principles of International Criminal Law*, 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, 2014, 229, § 595, 599.

⁶⁸ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 430; *Prosecutor v. Delic*, Judgment (ICTY-IT-04-83-T), Trial Chamber, 15 September 2008, § 64.

⁶⁹ იხ. იქვე, § 431; *Prosecutor v. Bagosora and others*, Judgment and Sentence (ICTR-98-41-T), Trial Chamber, 18 December 2008, § 2014; *Prosecutor v. Oric*, Judgment (ICTY-IT-03-68-A), Appeal Chamber, 3 July 2008, § 319; *Prosecutor v. Hadzihasanovic and others*, Judgment (ICTY-IT-01-47-T), Trial Chamber, 15 March 2006, § 94; *Prosecutor v. Delalic and others*, Judgment (ICTY-IT-96-21-T), Trial Chamber, 16 November 1998, § 386.

2.2. პოტენციური ცოდნის ელემენტი

„უნდა სცოდნოდა“ (*should have known*) – ეს მენტალური ელემენტი მხოლოდ სამხედრო მეთაურის პასუხისმგებლობისთვის არის გათვალისწინებული, რაც ბრალდების მხრიდან პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი ელემენტების მტკიცების პროცესს უფრო იოლს ხდის.⁷⁰ „უნდა სცოდნოდას“ სტანდარტი ითხოვს იმის მტკიცებას, მეთაურს ჰქონდა თუ არა შესაძლებლობა, სცოდნოდა სტატუტით გათვალისწინებული დანაშაულების ჩადენის შესახებ.

როგორც ICC-ის წინასასამართლო პალატა ბემბას (*Prosecutor v. Bemba*) საქმეზე სწორად აღნიშნავს, „უნდა სცოდნოდას“ მენტალური ელემენტის სტანდარტი დაუდევრობის ნიშნებს შეიცავს.⁷¹

2.2.1. დაუდევრობა

დაუდევრობა (*negligence*) ყველაზე დაბალი ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი მენტალური ელემენტია. შეიძლება ითქვას, იგი დამატებითი, გამომრიცხველი მენტალური ელემენტის როლს ასრულებს.⁷² თუ გამოირიცხება უფრო მაღალი მენტალური ელემენტის სტანდარტი, როგორცაა, განზრახვის გარდა, გულგრილობა (*recklessness*), მაშინ შეიძლება მისი გამოყენება.

შეგვიძლია გამოვყოთ *მსუბუქი (culpa levis)* და *უხეში (culpa gravis)* ხასიათის დაუდევრობა. პირველის დროს პირს არ აქვს შეგნებული „რისკი“, რომელმაც შეიძლება გამოიწვიოს დანაშაულის ჩადენა; ხოლო მეორის დროს, რომელიც, გულგრილობისგან (*recklessness*) განსხვავებით, უფრო ნაკლები დონის მენტალური ელემენტია, პირი თავდაჯერებულია, რომ მძიმე დანაშაულებრივი შედეგი არ დადგება, იმ ზომებიდან გამომდინარე, რომლებიც მან მიიღო, ან აპირებს მათ მიღებას.⁷³

„უნდა სცოდნოდას“ სტანდარტში, რომის სტატუტის 28-ე მუხლის შინაარსიდან გამომდინარე, უფრო უხეში დაუდევრობა იგულისხმება. კერძოდ, „უნდა სცოდნოდას“ სტანდარტი გულისხმობს მეთაურის დაუდევრობას მისი ხელქვეითების მხრიდან ჩადენილ უკანონო ქმედებათა შესახებ მიღებული ცოდნის მიმართ.⁷⁴

„უნდა სცოდნოდას“ ელემენტი ითხოვს, მეთაურის მხრიდან „აქტიურ მოვალეობას“, საჭირო ზომების შემუშავებას, მისი ხელქვეითების ქმედებების შესახებ ცოდნის მიღების უზრუნველსაყოფად. სტატუტის შემქმნელებს სურდათ, რომ სამხედრო მეთაურებისა და სამხედრო მეთაურების მსგავსი პირებისადმი ყოფილიყო უფრო მკაცრი მიდგომა, ვიდრე ეს 28(b)-ე მუხლით გათვალისწინებული სხვა მეთაურების მიმართ არის დადგენილი. უფრო ნაკლები მენტალური ელემენტის სტანდარტი ამ კატეგორიის მეთაურისთვის წაყენებული პასუხისმგებლობის სახის ბუნებიდან გამომდინარე გადაწყდა.⁷⁵

⁷⁰ შეად. *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 31.

⁷¹ შეად. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 429.

⁷² შეად. *Gargani A.*, *Negligence*, კრებულში: *Cassese A.* (ed.), *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 433.

⁷³ დაუდევრობის შესახებ იხ. *Gargani A.*, *Negligence*, კრებულში: *Cassese A.* (ed.), *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 433–434.

⁷⁴ შეად. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 432.

⁷⁵ იხ. იქვე, § 433.

2.2.2. ცოდნის ვალდებულების ელემენტი

ICC-ის მიერ რომის სტატუტის 28(a)-ე მუხლით მეთაურის პასუხისმგებლობისთვის დადგენილი „უნდა სცოდნოდეს“ (*should have known*) სტანდარტი განსხვავებულია *ad hoc* ტრიბუნალებისა და SCSL-ს მიერ იმავე პასუხისმგებლობისთვის დადგენილი სტანდარტისგან – „ჰქონდა მიზეზი რომ სცოდნოდა“ (*had reason to know*).⁷⁶ კერძოდ, დაუდევრობის მენტალურ ელემენტთან დაკავშირებით.⁷⁷

„ჰქონდა მიზეზი რომ სცოდნოდას“ მენტალური ელემენტის სტანდარტი მერყეობს ევენტუალურ განზრახვასა (ან გულგრილობა (*recklessness*)) და დაუდევრობას შორის, ხოლო „უნდა სცოდნოდეს“ მენტალური ელემენტის სტანდარტი უფრო დაუდევრობის ფორმას გულისხმობს.⁷⁸ მიუხედავად აღნიშნული განსხვავებისა, ICC-ის წინასასამართლო პალატა ბემბას (*Prosecutor v. Bemba*) საქმეზე აღნიშნავს, *ad hoc* ტრიბუნალებისა და SCSL-ს მენტალური ელემენტის პრეცედენტული სამართლის სტანდარტი, შესაძლებელია, ასევე, სასარგებლო იყოს „უნდა სცოდნოდეს“ ელემენტისთვისაც.⁷⁹ თუმცა, ევენტუალური განზრახვის შემთხვევაში, ICC-ის პრეცედენტული სამართლის მიხედვით, მიზანშეწონილია, პირველ ეტაპზე შემოწმდეს 25-ე მუხლით გათვალისწინებული პასუხისმგებლობის სახეები⁸⁰ და საჭიროების შემთხვევაში მხოლოდ ამის შემდეგ გამახვილდეს ყურადღება 28-ე მუხლზე.

2.2.3. სამხედრო მეთაურის პასუხისმგებლობის მსუბუქი მენტალური ელემენტი

შესაბამისად, რომის სტატუტის 28(a)-ე მუხლი სამხედრო მეთაურსა და სამხედრო მეთაურის სახით ეფექტიანად მოქმედ პირზე პასუხისმგებლობას აწესებს, თუ მათ იმ დროისათვის, არსებული გარემოებებიდან გამომდინარე, იცოდნენ ან უნდა სცოდნოდათ, რომ ეს დაქვემდებარებული ძალები ჩადიდნენ ან განზრახული ჰქონდათ რომის სტატუტით

⁷⁶ იხ. იქვე, § 434.

⁷⁷ ICTY-ს სააპელაციო პალატა ბლასკიჩის (*Prosecutor v. Blaskic*) საქმეზე დაეყრდნო ICTR-ს სააპელაციო პალატის მიერ ბაგილიშემას (*Prosecutor v. Bagilishema*) საქმეზე მოყვანილ ფორმულირებას იმის შესახებ, რომ დაუდევრობის ელემენტი მეთაურის პასუხისმგებლობის კონტექსტში არ ყოფილა. მისი შინაარსი აზრთა სხვადასხვაობას გამოიწვევდა ტრიბუნალის პრაქტიკაში. იხ. *Prosecutor v. Blaskic*, Judgment (ICTY-IT-95-14-A), Appeal Chamber, 29 July 2004, § 63; *Prosecutor v. Bagilishema*, Judgment (ICTR-95-1A-A), Appeal Chamber, 3 July 2002, § 34–36; იხ. ასევე: *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 463; *O’Keefe R.*, *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 205–206.

⁷⁸ განმასხვავებელ ნიშნებზე იხ. *Meloni C.*, *Command Responsibility in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 183–186.

⁷⁹ დან. იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 434.

⁸⁰ იხ. *დგებუაძე გ.*, ამსრულებლობა საერთაშორისო სისხლის სამართალში, სისხლის სამართლის სამეცნიერო სიმპოზიუმის კრებულში: *ტურავა მ.* (რედ.), სისხლის სამართლის მეცნიერება ერთიანი ევროპული განვითარების პროცესში, თბ., 2013, 325–354; *Ambos K.*, *A Workshop, a Symposium and the Katanga Trial Judgment of 7 March 2014*, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. II, 2014, 219–229; *Vest H.*, *Problems of Participation – Unitarian, Differentiated Approach, or Something Else?*, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. II, 2014, 295–309; *Ohlin J.*, *Sliedregt E.*, *Weigend T.*, *Assessing the Control-Theory*, *Leiden Journal of International Law*, Vol. XXVI, 2013, 725–746.

გათვალისწინებული დანაშაულების ჩადენა,⁸¹ ორი მენტალური ელემენტის გამოყენებით: „ცოდნა“, რომელიც გულისხმობს „აქტიურ ცოდნას“ და „უნდა სცოდნოდას“ ელემენტი, რომელიც გულისხმობს დაუდევრობას.⁸² ეს უფრო დაბალი ელემენტია, ვიდრე გათვალისწინებულია სამოქალაქო მეთაურისთვის.

2.3. ინფორმაციის შეგნებულად იგნორირება

რომის სტატუტის 28(b)(i)-ე მუხლის მიხედვით, სამოქალაქო მეთაურის მიმართ უნდა იყოს დამტკიცებული, რომ მან იცოდა ან შეგნებულად უგულებელყოფდა ინფორმაციას, რომელიც აშკარად მიუთითებდა, რომ ხელქვეითი ჩადიდნენ ან განზრახული ჰქონდათ ასეთ დანაშაულთა ჩადენა (*consciously disregarded information which clearly indicated, that the subordinates were committing or about to commit such crimes*).

ეს კრიტერიუმი უფრო „მომთხოვნია“⁸³ სამხედრო მეთაურისთვის ზემოთ აღნიშნულ მენტალურ ელემენტთან შედარებით. 28(b)(i)-ე მუხლის მენტალური ელემენტით ინფორმაცია „გარკვევით“ (*clearly*) უნდა შეიცავდეს დანაშაულის ჩადენის შესახებ ცნობას.⁸⁴ ICC სამოქალაქო მეთაურის მიმართ უფრო მაღალ მენტალურ ელემენტს აწესებს.⁸⁵ კერძოდ, სამხედრო მეთაურის მიმართ წაყენებული სტანდარტისგან (დაუდევრობა) განსხვავებით, სამოქალაქო მეთაურისთვის წაყენებულია გულგრილობის (*recklessness*) ან ევენტუალური განზრახვის სტანდარტი. შაბასი 28(b)(i)-ე მუხლში მოცემულ კონსტრუქციას – შეგნებულად უგულებელყოფდა ინფორმაციას (*consciously disregarded information*) – გულგრილობის (*recklessness*) ფორმად მიიჩნევს,⁸⁶ განსხვავებით სამხედრო მეთაურისთვის გათვალისწინებული მენტალური ელემენტისგან, რომელიც, გარკვეულწილად, დაუდევრობის ფორმას შეიცავს. აქ იგი ეყრდნობა *ad hoc* ტრიბუნალების „ჰქონდა მიზეზი რომ სცოდნოდას“ მენტალურ ელემენტს, სადაც მეთაურს უნდა ჰქონოდა მიზეზი, სცოდნოდა მოსალოდნელი დანაშაულების რისკის შესახებ და მისი ხელქვეითების მხრიდან საერთაშორისო დანაშაულების ჩადენის განზრახვის, მათი მიმდინარეობის, თუ უკვე ჩადენის შესახებ. ეს ინფორმაცია უნდა იყოს ხელმისაწვდომი მეთაურისთვის, რომ დანაშაული შეიძლება ჩადენილიყო მისი ხელქვეითების მიერ.⁸⁷

⁸¹ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 428.

⁸² იხ. იქვე, § 429.

⁸³ შეად. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 463.

⁸⁴ შეად. *Kiss A.*, *Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute*, კრებულში: *Stahn G.* (ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 647.

⁸⁵ შეად. *Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmschurst E.*, *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2010, 394; იხ. ასევე: *Meloni C.*, *Command Responsibility in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 186.

⁸⁶ იხ. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 463; იხ. ასევე: *Meloni C.*, *Command Responsibility in International Criminal Law*, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 184–185; *Werle G., Jessberger F.*, *Principles of International Criminal Law*, 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, 2014, 229, § 595, 599.

⁸⁷ იხ. იქვე; იხ. ასევე: *Prosecutor v. Milutinovic and others*, Judgment (ICTY-IT-05-87-T), Trial Chamber, 26 February 2009, Vol. 1 of 4, § 120; *Prosecutor v. Strugar*, Judgment (ICTY-IT-01-42-A), Appeal Chamber, 17 July 2008, § 298, 304; *Prosecutor v. Blaskic*, Judgment (ICTY-IT-95-14-A), Appeal Chamber, 29 July 2004, § 62.

2.3.1. გულგრილობა

სამოქალაქო მეთაურების მისამართით შაბასი არგუმენტირებულად მიიჩნევს გულგრილობის (*recklessness*) მენტალურ ელემენტს, როგორც რომის სტატუტის 30-ე მუხლის გამონაკლის შემთხვევას.⁸⁸

სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოების სტატუტებითა და პრეცედენტული სამართლით გულგრილობის (*recklessness*) ცნება, ცალსახად, პირდაპირ, არ არის დადგენილი. მარტივი ფორმულირებით, იგი უნდა განიმარტოს როგორც პირის უყურადღებო დამოკიდებულება „რისკსა“ და შესაძლო შედეგთან მიმართებით,⁸⁹ სხვა სიტყვებით – როდესაც მოსალოდნელი შედეგი დამნაშავეს მიერ არის აღქმული, მაგრამ იგნორირებული.⁹⁰ სწორედ ამით განსხვავდება გულგრილობა (*recklessness*) დაუდევრობისგან, რა დროსაც, პირს უნდა სცოდნოდა მატერიალური ელემენტების რეალიზაციით გამონვეული „რისკის“ შესახებ.⁹¹

რომის სტატუტის 28(a)(i)-ე მუხლის შემთხვევაც – „შეგნებულად უგულებელყოფდა ინფორმაციას, რომელიც აშკარად მიუთითებდა, რომ ხელქვეითნი ჩადიოდნენ ან განზრახული ჰქონდათ ასეთ დანაშაულთა ჩადენა“ – გულისხმობს პირის უყურადღებო, გულგრილ („შეგნებულად უგულებელყოფდა ინფორმაციას, რომელიც აშკარად მიუთითებდა“) დამოკიდებულებას „რისკსა“ და შესაძლო შედეგთან მიმართებით („რომ ხელქვეითნი ჩადიოდნენ ან განზრახული ჰქონდათ ასეთ დანაშაულთა ჩადენა“).

2.3.2. სამოქალაქო მეთაურის პასუხისმგებლობის უფრო მკაცრი მენტალური ელემენტი

სამოქალაქო მეთაურისთვის გათვალისწინებული უფრო მაღალი მენტალური ელემენტის სტანდარტის არსებობა, რაც შეიძლება ითქვას ასევე მატერიალურ ელემენტზეც, გამომდინარეობს სამოქალაქო მეთაურსა და ხელქვეითს შორის არსებული „სპეციფიკური“ სუბორდინაციიდან, სამხედრო მეთაურსა და ხელქვეითს შორის არსებულ სუბორდინაციასთან შედარებით. ეს უკანასკნელი უფრო სტრუქტურირებულია, სადაც არსებობს მკაცრი დასჯის სისტემა, რომელიც საჭიროებს ხელქვეითებზე კარგი კონტროლის შესაძლებლობას. იქიდან გამომდინარე, რომ ასეთი სისტემა არ არსებობს სამოქალაქო მეთაურების შემთხვევაში, რომის სტატუტი უფრო მეტად „აკონტროლებს“ სამოქალაქო მეთაურს.⁹²

⁸⁸ შეად. იქვე.

⁸⁹ შეად. Martino A., Recklessness, კრებულში: Cassese A. (ed.), The Oxford Companion to International Criminal Justice, Oxford University Press, Oxford, 2009, 479. გულგრილობის (*recklessness*) ცნების შესახებ იხ. იქვე, 479–482.

⁹⁰ შეად. Meloni C., Command Responsibility in International Criminal Law, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2010, 185, სქოლიო 226.

⁹¹ შეად. იქვე.

⁹² შეად. Kiss A., Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute, კრებულში: Stahn G. (ed.), The Law and Practice of the International Criminal Court, Oxford University Press, Oxford, 2015, 613.

VI. მეთაურის მიერ შეუსრულებელი მოვალეობა

გამოსაყოფია მეთაურის მიერ შესასრულებელი სამი მოვალეობა, გათვალისწინებული რომის სტატუტის 28-ე მუხლის (a)(ii)-ე და (b)(iii)-ე ქვეპუნქტებით, როგორებიცაა: *პრევენციული* (*preventive*), *რეპრესიული* (*repressive*) და *საჭირო და გონივრული* (*necessary and reasonable*) ზომების გატარება.

1. პრევენციული მოვალეობა

პრევენციული მოვალეობის შეუსრულებლობა გულისხმობს ისეთ შემთხვევას, როდესაც დანაშაული ჯერ არ არის ჩადენილი და მეთაური, რომელმაც იცოდა ან უნდა სცოდნოდა მოსალოდნელი საშიშროების შესახებ, არ ატარებს შესაბამის *პრევენციულ* ზომებს.⁹³ მაგალითად, მეთაური უნდა დარწმუნდეს, ხელქვეითებმა კარგად იციან თუ არა საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართალი; რამდენად შეესაბამება საერთაშორისო სამართალს, ომის სამართალს მიმდინარე ქმედებები; არის თუ არა საკმარისი დისციპლინა ხელქვეითების მიერ უკანონო ქმედების გამოსარიცხავად და სხვ.⁹⁴

2. რეპრესიული მოვალეობა

რეპრესიული მოვალეობის შეუსრულებლობა გულისხმობს სამ ფაქტორს: ერთი მხრივ, მიმდინარე დანაშაულების უგულებელყოფას;⁹⁵ მეორე მხრივ, უკვე ჩადენილი დანაშაულების დაუსჯელობას;⁹⁶ და, მესამე მხრივ, სათანადო ორგანოებისათვის ინფორმაციის გადაუცემლობას გამოძიებისა და სისხლისსამართლებრივი დევნის დასაწყებად.⁹⁷

3. საჭირო და გონივრული ზომების გატარების მოვალეობა

საჭირო და გონივრული ზომების გატარების მოვალეობა ეხება როგორც *პრევენციულ*, ისე *რეპრესიულ* მოვალეობას, რაც გულისხმობს, რომ, თუ *საჭირო და გონივრული* ზომების გატარების შესაძლებლობა არ იყო, მეთაური ვერ დაისჯება *პრევენციული* და *რეპრესიული* მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის.⁹⁸ ეს ელემენტი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის განმარტების საგანია. აქ იგულისხმება ზომების გატარების „მატერიალური შესაძლებლობა“.⁹⁹ *საჭირო* ზომების მიღებაში იგულისხმება მეთაურის მიერ განსახორციელებელი ყველა აუცილებელი პირობის მიღება, რომლებიც, ერთად აღებული, უზრუნველყოფდა *რეპრესიული* და

⁹³ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 437.

⁹⁴ იხ. იქვე, § 438.

⁹⁵ იხ. იქვე, § 439–441.

⁹⁶ იხ. იქვე, § 439.

⁹⁷ იხ. იქვე, § 442.

⁹⁸ შეად. *Werle G., Jessberger F.*, Principles of International Criminal Law, 3rd ed., Oxford University Press, Oxford, 2014, 231.

⁹⁹ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber II, 15 June 2009, § 443.

პრევენციული მოვალეობის შესრულებას. რაც შეეხება გონივრულ ზომას, იგი უნდა იყოს პროპორციული, კერძოდ, რომლითაც იქნება გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენის ალბათობა და კონფლიქტურ სიტუაციაში შექმნილი ნებისმიერი გარემოება.¹⁰⁰

VII. დასკვნა

ICC-ის მიერ მეთაურის ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის დამაფუძნებელი გარემოებების კვალიფიკაციისათვის აუცილებელი ნიშნების მიმოხილვის შემდეგ შესაძლებელია მეთაურის პასუხისმგებლობის უახლესი კონცეფციის შეჯამება.

1. მეთაურის პასუხისმგებლობის „სპეციალური სუბიექტი“

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის სუბიექტი შეიძლება იყოს მხოლოდ მეთაური – როგორც მაღალი თანამდებობის პირი, დიდი ძალაუფლებით, ისე დაბალი რანგის, ან რანგის არმქონე მეთაური, რომელიც რამდენიმე პირს აკონტროლებს.¹⁰¹ კვალიფიკაციისთვის აუცილებელი არაა დანაშაულის პირდაპირი ამსრულებლის იდენტიფიკაცია.¹⁰²

2. უმოქმედობის მატერიალური და მენტალური ელემენტები

რომის სტატუტის 28-ე მუხლი შეიცავს უმოქმედობის ორ მატერიალურ ელემენტს: პირველი – ეს ზოგადი უმოქმედობაა, როდესაც მეთაური ისჯება სათანადო კონტროლის განუხორციელებლობისათვის, რასაც შედეგად მოჰყვა დანაშაულების ჩადენა; მეორე – ეს არის სპეციალური უმოქმედობის შემთხვევა, გათვალისწინებული 28-ე მუხლის (a)(ii) და (b)(ii) ქვეპუნქტებით, როდესაც მეთაურმა არ მიიღო ზომები, რათა თავიდან აეცილებინა ან აღეკვეთა დანაშაულთა ჩადენა, ან გადაეცა საკითხი კომპეტენტური ორგანოებისთვის.¹⁰³ აღნიშნული უმოქმედობის ორივე სახის მატერიალურ ელემენტთან როგორც სამხედრო მეთაურის, ისე სამოქალაქო მეთაურის დამოკიდებულება უნდა შემოიფარგლოს საერთო ცოდნის მენტალური ელემენტით, 30-ე მუხლის (*default rule*) ინტერპრეტირებით.

მეთაურის პასუხისმგებლობა რომის სტატუტში მენტალური ელემენტის ახალ სტანდარტს აწესებს, 30-ე მუხლის სიტყვასიტყვითი შინაარსის გარეთ. კერძოდ, დაუდევრობის, გულგრილობისა (*recklessness*) და სხვა მენტალური ელემენტების გამოყენებით იგი, პირდაპირი განზრახვის გარეშე ჩადენილი დანაშაულის შემთხვევაში, სისხლისსამართლებრივი დევნის „ერთადერთ საშუალებად რჩება“.

უმოქმედობის ელემენტიდან გამომდინარე, მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფცია მეთაურის უმოქმედობის დასჯადობას ახდენს არასათანადო კონტროლის, პრევენციული და რეპრესიული ზომების განუხორციელებლობისა და საკითხის კომპეტენტური ორგანოებისთვის გადაუცემლობისათვის. ამ მხრივ იგი განსხვავდება JCE-სგან.

¹⁰⁰ იხ. Kiss A., Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute, კრებულში: Stahn G. (ed.), The Law and Practice of the International Criminal Court, Oxford University Press, Oxford, 2015, 631–632.

¹⁰¹ შეად. იქვე, 614–615.

¹⁰² შეად. იქვე, 615.

¹⁰³ შეად. Sliedregt E., Individual Criminal Responsibility in International Law, Oxford University Press, Oxford, 2012, 199.

3. მეთაურის პასუხისმგებლობა და JCE

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის კვლევა გვიჩვენებს, რომ იგი ფუნდამენტურად განსხვავდება JCE-სგან.¹⁰⁴ ფართო გაგებით, შესაძლებელია, ორივე მსგავსი პასუხისმგებლობის სახეების შეხედულებას ტოვებს. კერძოდ, *გავრცობილი JCE*-ის თანაამსრულებლის მსგავსად¹⁰⁵, მეთაური მორჩილად „იღებს რისკს საკუთარ თავზე“, რომ არ მოხდება დანაშაული. თუმცა მთავარი განსხვავება ისევე უმოქმედობასა და მენტალურ ელემენტშია.

უმოქმედობის ელემენტთან დაკავშირებით, JCE ითხოვს უფრო „პოზიტიურ აქტს“ (*positive act*)¹⁰⁶, ან კოტრიბუციას გაერთიანებაში, როდესაც მეთაურის პასუხისმგებლობისთვის უმოქმედობაც საკმარისია. მეთაურის პასუხისმგებლობისთვის აუცილებელია იერარქიული, „ვერტიკალური“ ურთიერთობის არსებობა იმ პირთა შორის, რომელთაგან ერთის ვალდებულებაა ზედამხედველობის, მეთვალყურეობის განხორციელება, ხოლო მეორის მიერ აუცილებელია პირდაპირ, უშუალოდ დანაშაულის ჩადენა. ამ ფორმულისგან განსხვავებით, JCE-ის წევრები, კონკრეტულად, *ძირითადი JCE*-ის თანაამსრულებლები, ზოგადად, დამოკიდებული არიან ერთსა და იმავე იერარქიულ დონეზე და მოქმედებენ „ჰორიზონტალური“ ფორმით. JCE-ს შიგნით მეთაურის პასუხისმგებლობის, პოლიტიკური ლიდერის პოზიციის ჩვენება არ არის აუცილებელი. JCE-ის კონცეფცია ითხოვს მინიმალურ კოორდინაციას, რომელიც წარმოდგენილია როგორც „ნების ჰორიზონტალური გამოხატულება“, რომელიც აერთიანებს ამსრულებლებს. მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფციისგან განსხვავებით, მისი მთავარი იარაღი – ეს არის თანაამსრულებელთა არაოფიციალური კავშირი და მარტივი ურთიერთობები.¹⁰⁷

არსებითი განსხვავება ასევე იგრძნობა მენტალურ ელემენტებში. *ძირითადი JCE*-ის დროს ამსრულებელი იზიარებს სხვა თანაამსრულებლების განზრახვას, სადაც საერთო *mens rea* მიმართულია კონკრეტული დანაშაულების ამსრულებლისკენ და გაერთიანების საბოლოო მიზნისკენ. სხვა კატეგორიების, განსაკუთრებით *გავრცობილი JCE*-ის დროს, ამსრულებელს უნდა ჰქონდეს გათვალისწინებული დანაშაულის საერთო მიზანი და განჭვრეტადობის ელემენტი. მეთაურის პასუხისმგებლობის დროს, აღნიშნულისგან განსხვავებით, ხდება მეთაურის მხრიდან სათანადო ხელმძღვანელობის განუხორციელებლობა და, შესაბამისად, მისი *mens rea* საჭიროებს ამ შეუსრულებლობის გაფართოებას, მაგრამ არა იმ დანაშაულების მიმართ, რომლებიც ჩადენილია ხელქვეითების მიერ.¹⁰⁸

¹⁰⁴ შეად. *Ambos K.*, *Command Responsibility and Organisationsherrschaft: Ways of Attributing International Crimes to the 'Most Responsible'*, კრებულში: *Nollkaemper A., Wilt H.* (ed.), *System Criminality in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 138.

¹⁰⁵ *გავრცობილი JCE*-ის ცნებით, საერთო გეგმის ფარგლებში, ადამიანთა ჯგუფი ჩადის გეგმით გაუთვალისწინებელ ქმედებას. ინდივიდუალური პასუხისმგებლობისთვის უნდა დადგინდეს: თუ რამდენად იყო განჭვრეტადი ჯგუფის ერთ-ერთი წევრის მიერ დანაშაულის ჩადენა და ჯგუფის ერთ-ერთმა წევრმა, გაერთიანების ფარგლებში ასეთი დანაშაულის ჩადენის ცოდნით, ნებაყოფლობით, მორჩილად „აიღო თუ არა რისკი საკუთარ თავზე“. იხ. *Prosecutor v. Tadic*, Judgement (IT-94-1-A), Appeal Chamber, 15 July 1999, § 204, 220, 228; *Prosecutor v. Stakic*, Judgement (ICTY-IT-97-24-T), Trial Chamber, 31 July 2003, § 436.

¹⁰⁶ შეად. *Ambos K.*, *Command Responsibility and Organisationsherrschaft: Ways of Attributing International Crimes to the 'Most Responsible'*, კრებულში: *Nollkaemper A., Wilt H.* (ed.), *System Criminality in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 139.

¹⁰⁷ შეად. იქვე, 138–139.

¹⁰⁸ შეად. იქვე, 139.

ამ განსხვავებების მიუხედავად, ზემოთ აღნიშნულ დოქტრინებს საერთო მახასიათებელი ნიშნებიც აქვს. ამის გამო მათი გამოყენება ერთდროულადაც შეიძლება, იმ დროს, როდესაც ბრალდებულებს დანაშაულებრივი აპარატის იერარქიაში გარკვეული პოზიცია უკავიათ და არსებობს იერარქიული განსხვავება დანაშაულის ამსრულებლებს შორის.¹⁰⁹

მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინა განსხვავდება ამსრულებლობის პასუხისმგებლობის სახეებისგან.

4. მეთაურის პასუხისმგებლობა და ამსრულებლობა

რომის სტატუტი, მიუხედავად იმისა, რომ 25(3)-ე მუხლში განსაზღვრავს ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სახეებს, მეთაურის პასუხისმგებლობას გამოყოფს ცალკე – 28-ე მუხლში, როგორც ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის დამატებით, *sui generis* სახეს.¹¹⁰ შესაბამისად, მისი ბუნებიდან გამომდინარე, ამსრულებლობასთან შედარებით პასუხისმგებლობაც უფრო მსუბუქი უნდა იყოს.¹¹¹ ქმედების კვალიფიკაციისთვის მნიშვნელოვანია, თუ რომელ მუხლს უნდა მიენიჭოს უპირატესობა, როდესაც კონკურენციაა მათ შორის და ორივეთი შესაძლებელია პირზე სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება.

კონკრეტული დანაშაულის კვალიფიკაციის პროცესში, როდესაც არსებობს კონკურენცია ამსრულებლობას (რომის სტატუტის 25(3)(a)-ე მუხლი) და მეთაურის პასუხისმგებლობას (რომის სტატუტის 28-ე მუხლი) შორის, უპირატესობა ენიჭება პირველს. როგორც ICC-ის წინასასამართლო პალატამ ბემბას (*Prosecutor v. Bemba*) საქმეზე დაადგინა, სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება საერთაშორისო სისხლის სამართალში მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინის საფუძველზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის შესაძლებელი, როდესაც არ არსებობს საფუძვლიანი ეჭვი იმისა, რომ ბრალდებული არ არის პასუხისმგებელი როგორც ამსრულებელი 25(3)(a)-ე მუხლის ფარგლებში.¹¹² კერძოდ, როდესაც კონკრეტულ საქმეზე არსებული მტკიცებულებები საკმარისია დასკვნისთვის, რომ იყო როგორც „აქტიური ამსრულებლობა“, ისე „პასიური ამსრულებლობა“ – მეთაურის პასუხისმგებლობა, უპირატესობა ამსრულებლობას ენიჭება.¹¹³

აღსანიშნავია, რომ ბემბას (*Prosecutor v. Bemba*) საქმეზე, თავდაპირველად ბრალდება პასუხისმგებლობის დაკისრებას რომის სტატუტის 25(3)(a)-ე მუხლის ფარგლებში, თანამსრულებლობის ბრალდებით მოითხოვდა, თუმცა შემდგომში იგი შეიცვალა 28-ე მუხლით. წინასასამართლო პალატა დარწმუნდა, რომ ბრალდებულზე სისხლისსამართლებრივი პასუ-

¹⁰⁹ შეად. იქვე, 139. განმასხვავებელი და საერთო ნიშნების შესახებ იხ. იქვე, 138–142; იხ. ასევე: *Ambos k.*, Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. V, 2007, 159–183.

¹¹⁰ შეად. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 457.

¹¹¹ შეად. *Burghardt B.*, Modes of Participation and their Role in a General Concept of Crimes under International Law, კრებულში: *Burchard C., Triffler O., Vogel J.*, *The Review Conference and the Future of the ICC*, Kluwer Law International, London, 2010, 90–91.

¹¹² იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Adjourning the Hearing Pursuant to Article 61(7)(c)(ii) of the Rome Statute (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber III, 3 March 2009, § 342.

¹¹³ შეად. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 458.

ხისმგებლობის დაკისრება შეუძლებელი იყო 25(3)(a)-ე მუხლის ფარგლებში, როგორც თანაამსრულებლობის ფორმით და გადავიდა 28-ე მუხლის პასუხისმგებლობის ფორმაზე, როგორც ალტერნატიულ საშუალებაზე.¹¹⁴

შესაბამისად, დანაშაულის გამოძიებისას, როდესაც პროკურორი მიღებული მტკიცებულებებით „დაეჭვდება“, რომ კონკრეტული პირი, შესაძლოა, არსებით კონტრიბუციას ახორციელებდა დანაშაულში, შეუძლია სისხლისსამართლებრივი დევნა ჯერ დაიწყოს ამსრულებლობის დოქტრინით. თუ გამოირიცხება ბრალდებულის დანაშაულში არსებითი კონტრიბუცია, მაშინ, მისი მხრიდან ეფექტიანი კონტროლის არსებობის შემთხვევაში, სისხლისსამართლებრივი დევნა გაგრძელდება მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინით.

ინდივიდუალური „პასუხისმგებლობის სახეთა კონკურენციის“ საკითხის მხრივ, ასევე, ყურადსაღებია ICC-ის ალ ბაშირის (*Prosecutor v. Al Bashir*) საქმე – თუ რატომ არ გამოიყენა ბრალდებამ მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფცია?

მეთაურის პასუხისმგებლობის სახის გამოყენება ალ ბაშირის (*Prosecutor v. Al Bashir*) საქმეზე, მართლაც, საფუძველს არ იყო მოკლებული,¹¹⁵ კერძოდ, ალ ბაშირის სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემა რომის სტატუტის 28(b)-ე მუხლის ფარგლებში, როგორც „სამოქალაქო მეთაურზე, სასამართლოს იურისდიქციაში შემავალი დანაშაულისთვის, რომელიც ჩაიდინეს მისი ეფექტური ძალაუფლების ან კონტროლის ქვეშ, იმის შედეგად, რომ ეს პირი აღნიშნულ ხელქვეითებს არ უნევედა სათანადო კონტროლს“.¹¹⁶ იურიდიულ ლიტერატურაში ეს მოსაზრება მხარდაჭერილია იმ არგუმენტით, რომ „კონტროლის“ ელემენტის არსებობა, რომელსაც ითხოვს თავის თავში თეორია ამსრულებელი ამსრულებლის უკან (*perpetrator behind perpetrator, Täter hinter dem Täter*)¹¹⁷, გაუპატიურებასთან მიმართებით, რთულად დასამტკიცებელია.¹¹⁸ მეთაურის პასუხისმგებლობის ფარგლებში პროკურატურამ უნდა ამტკიცოს მხოლოდ ალ ბაშირის უმოქმედობა, „ორგანიზაციაზე“ მისი ეფექტური ძალაუფლებისა და კონტროლის ელემენტის გამოყენებით. ალ ბაშირის თანამდებობრივი მდგომარეობა უფრო გააიოლებდა ამ პროცესს. მისი მტკიცება საჯაროდ, რომ დარფურში არ მომხდარა გაუპატიურება, შეიძლებოდა გამოყენებულიყო კარგ სამხილად, რომ მან არ მიიღო ყველა საჭირო და გონივრული ზომა, რათა თავიდან აეცილებინა ან აღეკვეთა დანაშაულთა ჩადენა.¹¹⁹

¹¹⁴ შეად. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Adjourning the Hearing Pursuant to Article 61(7)(c) (ii) of the Rome Statute (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber III, 3 March 2009, § 40–49.

¹¹⁵ იხ. *Jessberger F., Geneuss J.*, On the Application of a Theory of Indirect Perpetration in *Al Bashir*, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. VI, 2008, 865–866, რომლებიც მეთაურის პასუხისმგებლობას, ალ ბაშირის (*Prosecutor v. Al Bashir*) საქმეზე ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის ყველაზე ადეკვატურ სახედ მიიჩნევენ.

¹¹⁶ იხ. *რომის სტატუტის 28(b)-ე მუხლი*.

¹¹⁷ იხ. *Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui*, Decision on the Confirmation of Charges (ICC-01/04-01/07), Pre-Trial Chamber I, 30 September 2008, § 496–497. ICC-ის წინასასამართლო პალატის მიერ ციტირებულია: *Roxin C.*, Straftaten im Rahmen organisatorischer Machtapparate, *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, 1963; ინგლისური ვერსია იხ. *Roxin C.*, Crimes as Part of Organized Power Structures, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. IX, 2011, 193–205. ამის შემდგომ კლაუს როქსინის თეორია აღიარა გერმანიის ფედერალურმა სასამართლომ (*Bundesgerichtshof*). ამასთან დაკავშირებით იხ. *Weigend T.*, Perpetration through an Organization, The Unexpected Career of a German Legal Concept, *Journal of International Criminal Justice*, Vol. IX, 2011, 94–99. დოქტრინის კრიტიკასთან მიმართებით იხ. იქვე, 99–101.

¹¹⁸ იხ. *Giamanco T.*, The Perpetrator Behind the Perpetrator: A Critical Analysis of the Theory of Prosecution Against Omar Al-Bashir, *Temple International and Comparative Law Journal*, Vol. XXV, 2011, 239, 242–243.

¹¹⁹ იხ. იქვე, 234; იხ. ასევე: *რომის სტატუტის 28(b)(iii)-ე მუხლი*.

თუმცა მთავარი არგუმენტი, რომელიც, ამ ეტაპზე გამორიცხავს მეთაურის პასუხისმგებლობის გამოყენებას *ალ ბაშირის (Prosecutor v. Al Bashir)* საქმეზე, ეს არის *ბემბას (Prosecutor v. Bemba)* საქმეზე მიღებული ფორმულა – *რომის სტატუტის 25(3)(a)*-ე მუხლის უპირატესობა 28-ე მუხლთან მიმართებით.¹²⁰ საქმეში მოპოვებული მტკიცებულებებიდან გამომდინარე, როდესაც არსებობს საფუძვლიანი ეჭვი, რომ იყო როგორც „აქტიური ამსრულებლობა“, ისე მეთაურის პასუხისმგებლობა, უპირატესობა პირველს ენიჭება.¹²¹ თუ აღნიშნული პასუხისმგებლობის სახის მტკიცება არ გამოუვიდა პროკურატურას *ალ ბაშირის (Prosecutor v. Al Bashir)* საქმეზე, არ არის გამორიცხული, გადავიდეს მეთაურის პასუხისმგებლობის დოქტრინაზე.¹²²

5. მეთაურის პასუხისმგებლობა და თანამონაწილეობა

მიუხედავად იმისა, რომ მეთაურის პასუხისმგებლობასა და თანამონაწილეობას ბევრი საერთო ნიშანი აქვს, პირველის განხილვა არ შეიძლება მეორის პასუხისმგებლობათა სახეებში.¹²³ დოქტრინის მიხედვით, მეთაურზე პასუხისმგებლობის დაკისრება ხელქვეითების მიერ ჩადენილი დანაშაულების გამო ხდება არა როგორც თანამონაწილეზე, არამედ მისი უმოქმედობისათვისა და არასათანადო ხელმძღვანელობისათვის, მაშინ, როდესაც თანამონაწილეობის პასუ-

¹²⁰ იხ. *Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo*, Decision Adjourning the Hearing Pursuant to Article 61(7)(c)(ii) of the Rome Statute (ICC-01/05-01/08), Pre-Trial Chamber III, 3 March 2009, § 342.

¹²¹ იხ. *Schabas W.*, *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, Oxford University Press, Oxford, 2010, 458.

¹²² რაც შეეხება ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სხვა სახეების გამოყენებას: *JCE*-ს დოქტრინას *ICC* ვერ გამოიყენებდა *ლუბანგას (Prosecutor v. Lubanga)* საქმეზე მისი უარყოფის გამო; თანამსრულებლობის კონცეფცია, *ალ ბაშირის* თანამდებობიდან გამომდინარე, მისი „ვერტიკალური მიმართულებით“ მოქმედების გამო, ვერ იქნებოდა პროდუქტული. თანამსრულებლობა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას „ჰორიზონტალური მიმართულებით“ ავითარებს; რაც შეეხება ინდივიდუალურ პასუხისმგებლობას დანაშაულში თანამონაწილეობისათვის, მისი სახეები არ შეიცავს დანაშაულის ამსრულებლობაზე *კონტროლის – ქმედებაზე ბატონობის* ელემენტებს. თანამონაწილეს, რომელიც დანაშაულში „მეორე ხარისხის“ მონაწილეა, არ გააჩნია *დანაშაულზე კონტროლის (control over the crime)* შესაძლებლობა, დანაშაულში ახორციელებს არა *არსებით კონტრიბუციას (essential contribution)*, არამედ *სუბსტანციურ კონტრიბუციას (substantial contribution)*. სწორედ ეს არის მთავარი განსხვავება ამსრულებლობასა და თანამონაწილეობას შორის, რასაც *ლუბანგას (Prosecutor v. Lubanga)* საქმეზე გავსვა ხაზი; იგივე პასუხი ეკუთვნის *რომის სტატუტის 25(3)(d)*-ე მუხლით გათვალისწინებულ ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის ფორმას, რომელიც მოითხოვს *მნიშვნელოვანი კონტრიბუციის (significant contribution)* სტანდარტს. იხ. *Prosecutor v. Callixte Mbarushimana*, Decision on the Confirmation of Charges (ICC-01/04-01/10), Pre-Trial Chamber I, 16 December 2011, § 283; *Prosecutor v. Germain Katanga*, Judgment Pursuant to Article 74 of the Statute (ICC-01/04-01/07), Trial Chamber II, 7 March 2014, § 1620, 1632–1636. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პროკურატურის მტკიცებით, *ალ ბაშირი* სრულად აკონტროლებდა იმ პირებს, რომლებიც უშუალოდ ახორციელებდნენ დანაშაულებს, კერძოდ, პირდაპირი ამსრულებლების მიმართ. *რომის სტატუტის 25(3)(d)*-ე მუხლი, რომელიც მიჩნეულია *JCE*-ს მსგავს ფორმად, დამატებითი ხასიათის მატარებელია, რაც მის გამოყენებას გამორიცხავს. იხ. *დგებუაძე გ.*, არაპირდაპირი (თანამსრულებლობის დოქტრინა საერთაშორისო სისხლის სამართალში (*Prosecutor v. Al Bashir*-ის საქმის ანალიზი), მართლმსაჯულება და კანონი, 3(34), 2012, 91–101.

¹²³ შეად. *Bonafe B.*, Command Responsibility, კრებულში: *Cassese A.* (ed.), *The Oxford Companion to International Justice*, Oxford University Press, Oxford, 2009, 270; იხ. ასევე: *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 38. სანინაალმდეგო აზრი იხ. *Prosecutor v. Halilovic*, Judgement (ICTY-IT-01-48-T), Trial Chamber, 16 November 2005, § 43.

ხისმგებლობა გულისხმობს მორალურ თუ პრაქტიკულ დახმარებას ძირითად ამსრულებელზე თანამონაწილის მხრიდან,¹²⁴ კერძოდ, *სუბსტანციურ კონტრიბუციას (substantial contribution)*.¹²⁵

უმოქმედობა დასჯადია, ვინაიდან საერთაშორისო სამართალი უნესებს ვალდებულებას მეთაურებს, რომელიც ხელქვეითების მიერ ჩადენილი დანაშაულების პრევენციითა და მათი დასჯით გამოიხატება. მეთაური არ იზიარებს პასუხისმგებლობას ხელქვეითთან ერთად, რომელმაც ჩაიდინა დანაშაული. იგი პასუხს აგებს არასათანადო ხელმძღვანელობისათვის.¹²⁶

აღსანიშნავია, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს დიდმა პალატამ საქმეზე – *კორონოვი ლატვიის წინააღმდეგ (Koronov v. Latvia)* – დანაშაულის თავიდან აცილების განუხორციელებლობისათვის მეთაურის პასუხისმგებლობა გაიგო როგორც „კონტროლის მოვალეობის შეუსრულებლობა“ (*dereliction of a superior's duty to control*) და არა როგორც პასუხისმგებლობა სხვისი ქმედებისათვის.¹²⁷ ეს მოსაზრება არ შეესაბამება მეთაურის პასუხისმგებლობის ზემოგანხილულ პრეცედენტულ სამართალს, რომელიც მას პირველი ხარისხის პასუხისმგებლობის სახედ მიიჩნევს.

როდესაც სისხლის სამართალი უსვამს კითხვას მეთაურს – „რა მოხდა?“ და იღებს პასუხს – „არ ვიცი და საიდან უნდა მცოდნოდა, რა ხდებოდა“, მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფცია ასეთი პასუხის (უმოქმედობის) შემონიშნების იდეალური საშუალებაა.

მეთაურის პასუხისმგებლობის კონცეფციის ეს ცნება არ არის საბოლოო. მისი პასუხისმგებლობის დამფუძნებელი მატერიალური და მენტალური გარემოებების განმარტება, შესაძლოა, მომავალში შეიცვალოს, ამ გარემოებებთან დაკავშირებით პრაქტიკასა და დოგმატიკაში არსებულ აზრთა სხვადასხვაობიდან გამომდინარე. ამის მიზეზია ის, რომ იგი შეიცავს სისხლის სამართლის ზოგადი ნაწილისთვის მნიშვნელოვან, ფუნდამენტურ ასპექტებს,¹²⁸ რასაც წარმოდგენილი ნაშრომიც ადასტურებს.

¹²⁴ შეად. *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 40.

¹²⁵ თანამონაწილეობის სტანდარტზე იხ. *Olasolo H., Rojo E.*, *Forms of Accessorial Liability under Article 25(3)(b) and (c)*, კრებულში: *Stahn G.* (ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 557–591.

¹²⁶ იხ. *Prosecutor v. Halilovic*, Judgment (ICTY-IT-01-48-T), Trial Chamber, 16 November 2005, § 54. მეთაურის პასუხისმგებლობასა და თანამონაწილეობას შორის განმასხვავებელ ნიშნებზე იხ. *Mettraux G.*, *The Law of Command Responsibility*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 37–44.

¹²⁷ იხ. *Koronov v. Latvia*, Judgment (ECHR-36376/04), Grand Chamber, 17 May 2010, § 156, 211, 213, 223; *O'Keefe R.*, *International Criminal Law*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 207.

¹²⁸ შეად. *Kiss A.*, *Command Responsibility under Article 28 of the Rome Statute*, კრებულში: *Stahn G.* (ed.), *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 648.